Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Газетэмнай 1921 оной декабрнин 21-һээ гарана. | № 92 (18415) | 1990 оной апрелиин 20, пятница | Сэн 3 мүн.

1990 оной Майн 1-дэ зорюулжа, КПСС-эй ЦК-гай гаргаһан
УРЯАНУУД

1. Майн 1 — Ажалшадай уласхоорондын һаналаа нэгэдэлгын үдэр мандаха болтогой! Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

2. Совет хүнүүд! Энэрхы ёһото, демократическа социализмые байгуулхын тула хүсэлэл оролдолгонуудаа нэгэдүүлэебди!

3. Коммунистнууд! КПСС-эй манлайта үүргые тодорхой хэрэгүүдээр батадхагты!

Үнэн сэхэ үндэһэ һуури дээрэ партийна зэргэнүүдэй нэгэдэлгын түлөө тэмсэгты!

4. Советскэ Союзай эрхэтэд! Хуули ёһото социалис гүрэниие байгуулгада эдэбхитэйгээр хабаадагты!

5. Арадай депутадууд! Ажалшадай аша туһада үнэн сэхээр, харюусалгатайгаар алба хэгты!

6. Эсэгэ оронойхиднай! Орон доторхи байдалаа гуримшуулха талаар СССР-эй Президентын хүсэлэл оролдолгонуудые дэмжэебди!

Хубилган шэнэдхэлгын тогтууритай һайн бүхы хүсэнүүдэй нэгэдэлгэ — демократическа хэрэгүүдэй эрьесэгүй байлгые лаб хангалга мүн!

7. СССР-эй ажалшад! Манай ажана һайн байдалай эрхэ нүхэсэл болохо шууд сэхэ экономическа реформо хурдадхаябди!

8. Соведүүдэй ороной хүдэлмэришэд! Коммунистнуудай парти таанадай үнэн сэхэ, эмхидхэл һайнтай байлгада, хубилган шэнэдхэлгын хэрэгтэ бэеэ үгэнги байлгада найдана!

9. Хүдөөгэй ажалшад! Газар тухай Хуулиие бодото дээрэнь бэелүүлэгты! Таанадай таряашадай ажалһаа эдеэ хоолой асуудалые шиидхэлгэ, бүлэ бүхэнэй ажана һайн байдал дулдыдаха байна!

10. Эрдэм, техникын болон соёлой ажал ябуулагшад! Таанадай ухаан бодол, баатарлиг ажал хубилган шэнэдхэлгэдэ ажамидаралта шухала хэрэгтэй!

11. Кооперативуудай хүдэлмэрилэгшэд! Социалис экономико хүгжөөлгэдэ, хүн зониие эд бараагаар, эдэнэй һуудал байдалые хангалгада оруулдаг хубитаяа арьбадхагты!

12. Хүбүүд, басагад! Ажал хэрэгтэ, эрдэм шудалалгада эдэбхитэйгээр хабаадагты, гүрэн түрэеэ хүтэлбэрилжэ һурагты! Эсэгэ оронойлмнай ерээдүй — таанадай гарта!

13. Совет эхэнэрнүүд! Совет общественэ шэнэдхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадагты!

Бата, нэрэ түрэдөө хүрэмэ халааниие һурган хүмүүжүүлэгты!

14. СССР-эй эрхэтэд! Совет федерациие үндэһөөрнь шэнэдхэлгэ, батадхалга — ороной бүхы арадуудые һалбаран бадаруулгын дардам харгы мүн! Националис ба сепаратис хүсэнүүдтэ эрид шанга сохилто үзүүлэгты!

15. 1941—1945 онуудта Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу Эхэ дайнда Эхэ оронойнгоо эрхэ сүлөөе, бэеэ дааһан байдалые аршалан хамгааһан совет арадта нэрэ, хүндэ, алдар соло!

Дайнай ба ажалай ветерануудые, шэн зоригто Зэбсэгтэ Хүсэнүүдые Майн нэгэнэй һайндэрөөр үнэн зүрхэнһөө амаршалнабди!

16. Бүхы дэлхэй дээрэ социальна дэбжэлтын, демократиин ба ажалшадай эрхэнүүдэй түлөө тэмсэлшэдтэй һанал нэгэтэйбди!

17. Гадаадын гүрэнүүдэй коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудта, бүхы демократическа хүсэнүүдтэ Майн нэгэнэй амар мэндэ!

18. Газар дэлхэйн арадууд! Хүн түрэлтэнэй хамтын зорилгонуудые шиидхэхын, хүнэй эрхэ сүлөө болон нэрэ хүндые хамгаалхын тула хүсэлэл оролдолгонуудаа арьбадхахабди!

Ниитэ хүн түрэлтэнэй үнэтэ шухаг баялигууд илан мандаглэ!

Түби дэлхэйн бүхы арадуудай амгалан байдал, этигэл найдал ба харилсаа холбоон мандаха болтогой!

КПСС-эй XXVIII съездые угтуулан

КОММУНИСТНУУД ДУРАДХАНА

Эдэ үдэрнүүдтэ республикымнай партийна организацинуудта суглаанууд боложо, КПСС-эй XXVIII съездын делегадта кандидадууд дэбжүүлэгдэжэ байна. Һүүлэй мэдээгээр эдэ нүхэдые коммунистнууд дурадхазад, бусадай дэмжэхые уряалнад:

СОВЕТСКЭ РАЙОН

Безбородов Аркадий Фёдорович, «Электромашина» заводой ахамад экономист;
Бутусина Лидия Владимировна, Улаан-Үдэ хотын столовонуудай 1-дэхи трестын директор.

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНО РАЙОН

Потапов Леонид Васильевич, КПСС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь;
Белоусов Владимир Васильевич, авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй токарь, Буряадай АССР-эй арадай депутат;
Балдуев Андрей Цыренович, Буряадай хүдөө ажахын институдай ректор.

ХЯАГТЫН РАЙОН

Нуртынов Владимир Фартович, Ехэ-Нугын совхозой директор.

ТҮНХЭНЭЙ РАЙОН

Маншеев Илья Садаевич, Туранай совхозой директор;
Саганов Владимир Бизьяевич, КНДР-тэхи СССР-эй посольствын советник.

ЗАХААМИНАЙ РАЙОН

Будаев Даши-Нима Будаевич, «Бурятводмелиорация» нэгэдэлэй ПМК-гай начальник;
Морозов Валерий Иванович, Зэдын вольфрам-молибденэй комбинадай парткомой секретарь;
Порхоев Владимир Дашеевич, КПСС-эй Захааминай райкомой нэгэдэхи секретарь.

Малай үбэлжэлгэ — шанга шалгалта

НЭМЭЛТЭ ШЭГНҮҮР АБТАНА

Тарбагатайн районой «Никольский» совхоз байгша ондо нёдондоной энэ үеынхидэ орходоо 1056 центнерээр ехэ мяха үйлэдбэрилбэ. Эбэртэ бодо мал шахан таргалуулдаг тусхай һалбаритай энэ предприятиин хүдэлмэришэдэй даалгагдаһан малайнтаа шэгнүүрые сүүдхэдэ хараа байса нэмээжэ шадаһанайнь ашаар иимэ амжалта түйлагдаа гэхэдэ алдуу болохогүй.

Энэ хэлэгшэеэ хэдэн тоо, баримтануудаар батадхая. Эдэнэр нёдондо жэлдэ нэгэдэхи кварталай туршада совхозоороо эбэртэ бодо малайнгаа шэгнүүрэ сүүдхэдэ 293 граммаар нэмээһэн һаа, харин байгша ондо тэрэнээ 703 граммда хүргэжэ шадаа. Үнгэрһэн март һара соо ажахын дүрбэн бригадын малшад үхэр бүхэнэйнгөө шэгнүүр хоногой туршада 902 граммаар дээшэлүүлһэн байха юм. Нүхэр Кушнаревой хүтэлбэрилдэг коллектив мал бүриингөө шэгнүүрые сүүдхэдэ 1948 граммаар нэмээһэндээ, бэшэн сооһоо онсо илгаржа, нэгэдэхи һууридa дабшана.

Энэ табан жэлэй һүүлшын түгэсхэхы жэлдэ тус совхозойхидой амжалтатай хүдэлжэ, бараг һайн үрэ дүнгүүдые түйлаха байһандань батаар найдамаар.

М. ДАГБАЕВА.

* * *

Тугал, буруу харууһалжа түлжүүлхэ гээшэ тиимэшье бэлэн хэрэг бэшэ юм. Олон жэлэй туршада Гужирай һаалиин фермэдэ тугалшанаар ажалладаг дүршэлтэй бэрхэ И. А. Сороковиковой баян арга шадабаряар «Маяк» колхозойнь бүхы малшад омогорходог. Түрэл Түнхэнэйнгөө район соо суурхаһан колхозой үйлэдбэриин ветеран И. Сороковиков мүнөө 70 тугал даажа абанхай харууһална.

Үнгэрһэн март һарада дүршэлтэй энэ тугалшанай түлжүүлһэн бүлэг тугалнууд шэгнүүрээ горитойгоор нэмээжэ, бусадһаа булюу томо болоһон байба. Тусхайлбал, энэ хугасаа соо тугал бүхэниинь шэгнүүрээ хоногой 528 граммаар нэмээһэн байгаа ха юм. Ажалай тэмсэлдэ шалгарһан тугалшан И. А. Сороковиков малай үбэлжэлгын шиидхэхы мүнөө үедэ улам шударгыгаар ажаллана.

Н. ДАМБАЕВ.

ЗУУТАНАЙ СОЛЫЕ ЗЭДЭЛҮҮЛЭГШЭ

Түл абалга «Победа» колхоздо ехэ урагшатай байба. Ажахын эхэ хонидой 9 бригада сооһоо 6-ниинь зуутанай тоодо ороо юм. Шагдаровтанай бүлэ зуун эхэ хониһоо зуун гурбан хурьга абаад түлжүүлнэ.

Жаргал Митыпович Шагдаров болон тэрэнэй һамган Хэшэг-Цырен Чимитовна үдэр бүриингөө ажалда саг зуурын забһарлал оложо, бидэнтэй, колхозой профкомой түрүүлэгшэ Б. Н. Цыдыпов, инженер Б. Р. Эрдынеев ба намтай гэртээ халуун сайгаа аягалан хөөрэлдэбэ.

— Хонин ажалда ороһоорнай арбадахи жэл ябажа байна. Ажахын тоосооной, арендэ гэхэ мэтэ ажалай гуримуудыю яһала үзэгдөө. Урда жэлдэ бидэнэр арендэдэ ороод, мүртэй юумэн болоогүйл даа. Тиигээд лэ энэ гуримһаа эрсэжэ, һөөргөө ажахын тоосоондо ороод байнабди, — гэжэ Хэшэг-Цырен Чимитовна хөөрэнэ.

— Арендэ ашаг үрэгүй байба гү?. Салин түлбэритнай бирагүй байбалтай? — гээд асуухадам, тэрэ иигэжэ харюусана:

— Шулуун кошара, хорёо, хаамагуудые худалдан абаха хэрэгтэй. Эдэмнай угаа үнэтэй бшуу даа. Тиихэдэ нарай хурьгадтай дал соо хоёр мантан дулаасуулгын түхеэрэлгэ үдэр, һүнигүй хүдэлжэ байха. Иигэжэ электрын элшэ хүсэн ехээр гаргашалагдана, энэ мүн лэ мүнгэтэ. Бидэнэр эдэ бүгэдые диилэжэ худалдажа абаха аргагүй байбабди. Тиигээд лэ арсаа һэмди.

Маарагта гэжэ газарта түбхинэһэн энэ хонишон бүлэдэ 689 эхэ хонид даалгагданхай. Мүнөө хонидынь хоёрдохиёо хурьгалаа. Шагдаровтан нёдондо түл абалгын түсэб мүн лэ дүүргэһэн, урзанда зуутанай тоодо ороһон, юрэдөө, дүй дүршэлтэй хонишод гээшэ ааб даа. Нооһо хайшалха түсэбөө эдэнэр хододоо дүүргэдэг. Мүнөөшье толгой бүриһөө 3,5 килограмм нооһо хайшалха түсэбөө дүүргэхэл даа. Амжалта гансал эршэтэ ажалаар түйлагдадаг гээд ойлгосотой. Багаһаа ажалай амта таниһан ажалша бүхэриг энэ гэр бүлэдэ батаар найдамаар.

— Үдэртөө хонидоо адуулнабди. Харин хурьгад хорёо соо үлэжэ, талха, үбһэ, дабһа эдидэг, уһа уудаг юм. Ветеринарнууд ерэжэ, хурьгадые витаминаар тарина. Ажахын тоосоогоор хүдэлхэдөө, бүхы юумэндэ нэгэ жаа гамтайгаар хандана ха юмбибди. Нёдондо хорёогоо урилжа шэнэлээ бэлэйбди. Юумэн яһала дутамаггүй бии. Июнь һарада энэ тэнжэһэн хурьгадыемнай һургуулиин ажалай ба амаралтын лагериин үхибүүд харууһалдаг. Эдэнэр ехэ бэрхэнүүд, оролдосотойнууд юм, — гэжэ хонишон эхэнэр үхибүүдые магтана.

Гэр соо хоёр заахан басагад — гурбатай Янжима, дүрбэтэй Цыпилма ехэ аятай гоёор наадана. Энэ гэр бүлэ хамтадаа табан үхибүүдтэй юм. Ехэнүүдынь дунда һургуулида һурана. Газаагуур ябахадамнай, Жаргал Митыпович үндэр бэетэй нэгэ хүнлэ хандаад, «хуряахай» гээд лэ аманһаа унагаанагүй. Энэ хэниие иимэ хүндэтэйгөөр, дүмүүхэнээр нэрлэнэ гээшэб даа гээд һонирхоходомни, дүтэ түрэлэйнь хүн Дамба-Жамса Базарсадаев гээшэ байба. Энэ хүн хадаа нёдондо жэлэй намар Үбэр-Монголһоо хадам эжынгээ тоонто нютагта — Яруунада айлшалжа ерээ юм. Үбэр-Монголдоо сомоной түрүүлэгшэ ябаһан хүн. Һамганиинь мүнөө Улаан-Үдэдэ хүдэлмэрилнэ. Хоёр хүбүүтэй. Манай буряадуудай ажабайдалтай танилсаад, Д.-Ж. Базарсадаев бидэндэ лаб зөөжэ ерэхэ һанаатай юм. Мүнөө намартаа һөөргөө Үбэр-Монголоо эрьеэд ерэхэ, тиигээд лэ бүхы юумэн элир болохо хаш. Үгэ хүүрээр баян, түбшэн даруу зантай энэ хүнтэй хөөрэлдэхэдэшье аятай байна. Түл абалгын халуун хаһэда түрэлэйдөө ехэ хамһалсаа, туһалаа юм ааб даа.

Х.-Ж. Жалсанова, Ц. Цымпилов, С. Дашинимаев, Т. Цыренов ба бусад бэрхэ хонишодтой хамта Жаргал Митыповичн Шагдаровай бүлэ колхозойнгоо хонии һүрэгые олошоруулан, зуутан солоёо зэдэлүүлэн ябанал.

И. ГОМБОИН.

Яруунын район.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хонишон Ж. М. Шагдаров.

Авторай фото.

СССР-эй Верховно Соведэй

гурбадахи сесси

ХАНИ ХАЛУУН ХӨӨРЭЛДӨӨНҮҮД

Манай парламентын Союзай Соведэй ба Национальностьнуудай Соведэй депутадууд урда үдэрынь дүүргэжэ шадаагүй хөөрэлдөөгөө апрелиин 18-най үглөөгүүр үргэлжэлүүлбэ. ССР Союзай Прокуратурын Т. Х. Гдлянай мүрдэлгын бүлэгэй ажал ябуулгада хабаатай материалнуудые шалгаха талаар Верховно Соведэй комиссиин тобшололнууд тухай хөөрэлдөөн болоно гэжэ һануулха ёһотойбди.

Тогтоолой проектын текст тушаа депутадуудай урда үдэшэниинь нэгэн адли һанал бодолтой боложо шадаагүй байһаниинь тэрэниие бүхэли һүниндөө хубилгахыень редакционно комиссиие баадхаба. Гэбэшье үглөөгүүр дурадхаһан шэнэ вариантнь Верховно Соведэй сэдьхэлые ханаажа шадабагүй. Тэрэниие үшөө дахин заһаад, үдэшын заседани дээрэ дахинаа табиха гэһэн шиидхэбэри абтаа.

Тиихэдэ хоёр палатын депутадууд Гүрэнэй, арендэнэ, кооперативна, ниитын ба бусад предприятинуудһаа, нэгэдэлнүүдһээ, эмхинүүдһээ налогуудые абаха тухай СССР-эй Хуулиин проектые зүбшэн хэлсэлгээ һэргээбэ.

Манай экономикын ажахын ба мүнгэн һангай эрхэ нүхэсэлые үндэһөөрнь гуримшуулан һайжаруулха талаар үндэһэ һуури табиха уялгатай энэ хуулиин проект тушаа үгэ буляалдаата хөөрэлдөөн документын үндэһэн дүримүүдээр депутадуудай гүнзэгы сэдьхэлһээ һанаагаа зобожо байһые элирхэйлэн харуулаа. Депутат **Е. П. Велихов** зүбшэн хэлсэлгые эхилхэдээ, эрдэм ухаан налог түлэлгэһөө сүлөөлэгдэхэ ёһотой гэжэ онсолон зааба. Депутат **Н. Н. Энгвер** академигые дэмжэхэдээ, гүнзэгы үндэһэ һууритай эрдэм ухаанда налог тохохо гурим ороной оюун ухаан бодолой хүсые буруу һүргэхэ, технологиин шанарые эрид доошолуулха байна.

Үдэшын заседаниин түгэсхэлдэ депутадууд Предприятинуудһаа налог абаха тухай Хуулиин проект тушаа үгэ буляалдаата хөөрэлдөөе хойшолуулба. Т. Х. Гдлянай мүрдэлгын бүлэгэй ажал ябуулгые шалгалгада хабаатай тогтоолой проектын гурбадахи вариантые тэдэнэр хаража үзэхэ ёһотой. Энэ документын пункт бүхэнэй түлөө сесси ами амяарнь дуугаа үгэбэ. СССР-эй Верховно Соведые, зарим арадай депутадуудые, тушаалтадые муушалһан СССР-эй арадай депутадууд Т. Х. Гдлянай, Н. В. Ивановой гэршэлэн баримталагдаагүй мэдүүлгэнүүдые тогтоол соо буруушаан шүүмжэлбэ. Хэрбээ орон доторхи байдалые түни түбшэн бэшэ болгоһон ажал ябуулгаяа үргэлжэлүүлээ гээшэ һаань, СССР-эй Верховно Совет тэдэнэй депутадай ойроо хүртэшэгүй байлгые болюулха үүсхэл гаргаха юм гэжэ тэдэнэртэ уридшалан һануулга хэбэ.

Т. Х. Гдлян болон Н. В. Ивановые уголовно харюусалгада хабаадуулха зүбшөөлөө үгэхэ тухай ССР Союзай Прокуратурын һанамжа дурадхалые Верховно Совет буруушаагаа. Тэдэнэй прокуратурада хүдэлмэрээ үргэлжэлүүлхэ аргагүй болоһон дээрэһээнь тэдэниие прокуратурын органуудһаа ажалһаань гаргаха зүбшөөлөө үгэбэ. Мүрдэлгын бүлэгүүдэй ажал ябуулгын хойноһоо ёһотой хиналта тогтоожо шадангүй, хуули ёһо хазагайруулха арга олгоһон прокуратурын хүтэлбэрилэгшэдые ажалһаань гаргаха эрилтэ тогтоол соо мүн лэ табигдана.

Ороной хуули ёһо хамгаалгын бүхы гуримые үндэһөөрнь шэнэдхэн хубилгаха талаар хэмжээнүүдые абахыень, эдилгэ абалгатай тэмсэлэй ямараар ябуулагдажа байһые хуули ёһонуудые хамгаалгын органуудтай хамта шэнжэлхыень Верховно Соведэй зохихо комитедүүдтэ, СССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгагдаа.

(ТАСС).

ЗАЛУУ ҮЕТЭНДЭ

1990 оной апрелиин 10-да болоһон уулзалга дээрэ ВЛКСМ-эй XXI съездын делегадуудай урда М. С. Горбачёвой хэлэһэн үгэтэй, съездын делегадуудай асуудалнуудта тэрэнэй үгэһэн харюунуудтай «Хамтадаа хубилган шэнэдхэлгын замаар дабшаха» гэһэн брошюра хэблэгдэн гараба.

Политическэ литературын хэблэл энэ брошюрые бэлдэжэ, «Красный пролетарий» типографида барлагдаһан байгаа.

(ТАСС).

РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй
УКАЗ

Н. Л. ЛИНХОБОЕВЫЕ «ТҮЙМЭРЭЙ ҮЕДЭ ШЭН ЗОРИГ ГАРГАҺАНАЙ ТҮЛӨӨ» МЕДАЛЯАР ШАГНАХА ТУХАЙ

Түймэр унтараалгада, колхозой зөөриие галай аюулһаа абаралгада эрэлхэг зориг шэн габьяа гаргаһанай түлөө Шэтын областиин Агын Буряадай автономито округой Могойтын районой «Улаан Одон» колхозой түрүүлэгшэ **Линхобоев** Намсарай Линхобоевичые **«Түймэр саралгада шэн зориг гаргаһанай түлөө»** медаляар СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй үмэнэһөө шагнаха.

РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ В. ВОРОТНИКОВ.

РСФСР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь С. ЧИСТОПЛЯСОВ.

Москва, 1990 оной апрелиин 9.

КПСС-эй ЦК-гай Платформын проектые зүбшэн хэлсэнэбди

ХАРЮУСАЛГАЯА ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ

Би — юрын хүдэлмэришэн — партиин гэшүүнби. Тиимэһээ коммунист нэрэеэ һайханаар сахижа ябаха гэжэ үнэн зүрхэнһөө оролдодог хүм. Би хододоо үнэн сэхээр ажаллахын, хэлэһэн юумэеэ бодото дээрэнь бэелүүлхын тула оролдодогби. Хамта хүдэлдэг нүхэдтөө эрхим һайн ажалай жэшээ харуулхын хажуугаар, зүбшэл заабари тэдэнэртэ үгэжэ, алдуу эндүүень усадхуулха гэжэ оролдодог хүм. Коммунист хүн ажалдаашье, олониитыншье газарта, гэр бүлэ соогоошье һайн һайхан жэшээ харуулжа ябаха ёһотой бшуу.

Һүүлэй сагта парти, коммунистнууд тухай элдэб муу үгэ гарана, шүүмжэлэл хэгдэнэ. Минии һанахада, зарим коммунистнууд, илангаяа, хүтэлбэрилэгшэд хэлэһэн үгэдөө хүрэдэггүй, хүдэлмэришэдтэй зүбшэн хэлсэжэ, һанал бодолоо хубаалдадаггүй байна ха. Кабинет сооһоо захиралта заабари үгөөд һуухада, амар, зохидшье гээшэ ааб даа. Үнгэрһэн жэлдэ манай Муйскын район эмхидхэгдэһэн юм. Шэнэ районой коммунистнууд эмхидхэлэй пленум үнгэргэжэ, КПСС-эй Муйскын райкомой аппарат байгуулаа һэн. Хамтаараа ехэ шангаар хөөрэлдэжэ, райкомой секретарьнарые, таһагуудые даагшанарые һунгаа һэмди. Тиигэжэ урдань «Нижнеангарсктрансстрой» трестын парткомой секретаряар хүдэлжэ байһан Р. Р. Надршин манай райкомой секретаряар дэбжүүлэгдээ юм.

Энэ хүниие бидэ һайн бэлэдхэлтэй, энэрхы һайхан сэдьхэлтэй хүн гэжэ тоолоһон байгаабди. Үнэн дээрээ Р. Р. Надршин хэлэһэн үгэдөө хүрэдэггүй, бүдүүлиг зантай хүн байшоо. Парткомой секретаряар хүдэлжэ байхадаа, Р. Р. Надршин Северомуйск посёлогой үйлсэ талмайнуудые асфальтаар хушаха хэрэгтэ туһалхаб гэжэ үгэеэ үгэһэн юм. Мүнөө хүрэтэр Северомуйск посёлогой үйлсэнүүд асфальтаар хушагдаагүй, шорой тооһондо дарагдажа байһаар. Коммунист хүтэлбэрилэгшэ хүн үгэдөө хүрэхэл ёһотой. Үгэдөө хүрэдэггүй коммунистнуд партиин нэрэ хүндые муудхаажа, олоной дура гутаана ха юм.

Шэнэ районой социально-экономическа хүгжэлтые түргэдхэхэ талаар Р. Р. Надршин ямар нэгэ нүлөө үзүүлжэ шадаха гээшэ гү, али үгы гү? Һаяшаг үнгэргэгдэһэн КПСС-эй райкомой пленум дээрэ тэрэ шангаханаар шүүмжэлэгдээ һэн. Зүб тобшолол хэжэ, дутагдалнуудаа усадхаха зоригтой, арга шадалтай хүн гээшэ гү, али үгы гү гэжэ саг харуулна бээз.

Тэрэниие КПСС-эй Муйскын райкомой секретаряар дэбжүүлхыемнай КПСС-эй Северобайкальскын горком дурадхаһан юм. Минии һанахада, районоймнай коммунистнууд тэрэнэй ажал хэрэгые, ажабайдалайнь намтарые һайса хаража, шүүмжэлжэ үзэнгүйгөөр, зүбшэн хэлсэнгүйгөөр секретаряар һунгаа. Бидэ иимэ харюусалгатай участогта энэрхы һайхан сэдьхэлтэй, үнэн сэхэ, үүсхэлшэ хүнүүдые дэбжүүлхэ ёһотойбди. КПСС-эй райкомой секретариин урда тон шанга эрилтэ табигдаха ёһотой. Тэрээнгүйгөөр аргагүй.

Хурдадхалга, хубилган шэнэдхэлгэ ехэл нобшоор ябажа байна. Олонхи ушарта гүрэнэй, партиин хараалһан зорилгонууд бэелүүлэгдэнэгүй, түсэб даабари дүүргэгдэнэгүй. Эндэ хэн зэмэтэйб? Коммунистнууд бултадаа зэмэтэй гэжэ байгаад зариман зугаа гаргана. Энэ огто буруу. 20 миллион коммунистнуудые баранииень гэмнэжэ, зэмэлжэ болохогүй. Эндэ коммунистнууд бэшэ, харин партийна аппарат зэмэтэй. Юундэб гэхэдэ, КПСС-эй райкомуудта, горкомуудта, обкомдошье, Р. Р. Надршин шэнги һайн бэлэдхэлгүй, эдэбхи үүсхэл гаргадаггүй хүнүүд үшөөл бии байһаар.

Бидэнэр, коммунистнууд КПСС-эй ЦК-гай Платформын проектые тон анхаралтайгаар шудалжа, зүбшэн хэлсэнэбди, һанамжа дурадхалнуудаа оруулнабди. Хэнэйшье мэдэһээр, урдань КПСС-эй райкомууд, горкомууд олон асуудалнуудые шиидхэхые оролдодог байгаа. Тиимэһээ эдэ олон асуудалнууд зүб тээшээ шиидхэгдэдэггүй бэлэй. Парти хайшан гээд иимэ олон асуудалнуудые шиидхэжэ шадахаб даа? Тиимэһээ манай гүрэн, ороноймнай экономико иимэ хүшэр хүндэ байдалда ороод байна.

Хубилган шэнэдхэлгые бэелүүлжэ байһан хүлгөөтэй шанга үе сагта партийна хүдэлмэрилэгшэд зонтоёо нэгэн зэргэдэ ябаха ёһотой аад, бэеэ дан дээгүүр абажа ябана ха. Тиигэжэ ажалшадай дура гутаана. КПСС-эй райкомуудта, горкомуудта, обкомдо үлүү олон хүнүүд хүдэлнэ. Хараад үзэгты. Манай КПСС-эй Муйскын райкомдо гурбан секретарь, дүрбэн таһагуудые даагшанар, инструкторнууд тоологдоно. Энэ райкомдо нэгэ секретарь хүдэлөө һаа болохо. Эмхидхэлэй, коммунистнуудые бүридхэлдэ абаха таһагуудһаа бусад таһагууд үлүү гэжэ һанагдана. Райкомуудай хүдэлмэрилэгшэд гол түлэб политическэ, үзэл сурталай хүдэлмэри ябуулха, тэрэнэй ашаа нүлөөе дээшэлүүлхын тула тэмсэл хэхэ зэргэтэй.

Хүн зонтой нягта холбоо барисаатай болохо гээшэ тон ехэ удха шанартай. Райкомуудай, горкомуудай хүдэлмэрилэгшэд хамаг асуудалнуудта оролсоод, нэгэшье асуудал дүүрэн хэмжээгээр шиидхэнэгүй. Тиигэжэ манай ажал хэрэгтэ, ажабайдалда элдэб олон дутуу дунданууд үзэгдэнэ. Райкомой хүдэлмэрилэгшэд зоной дунда ойлгууламжын хүдэлмэри һайнаар ябуулха ёһотой. Тиимэ юумэн хэгдэнэгүй. Райкомуудай хүдэлмэрилэгшэд барилгын участогуудаар, һургуули болон сад-яслинуудаар ябажа, ажалшадай байдал һуудалаар һонирхохо, али бүгэдын туһаламжа хүргэхэ зэргэтэй гэжэ һанагдана.

Минии хүдэлдэг бригадын коллектив Таксимо посёлогто байрын гэрнүүдые, социально-соёлой байшангуудые барилсана. Бидэ муу бэшээр хүдэлдэг зомди. Тиигэбэ ябашье, партийна хүдэлмэрилэгшэдтэй зүбшэн хөөрэлдэхэ, һанал бодолоо хубаалдаха дуран хүрэдэг. Би һүүлэй жэлнүүдтэ барилгынгаа участок дээрэ нэгэшье партийна хүдэлмэрилэгшын ерэһые һананагүйб. КПСС-эй Муйскын райкомой ямар хүдэлмэри ябуулдаг тухай оройдоошье мэдэнэгүйбди. Партийна организацинуудай, райкомуудай, горкомуудай хүдэлмэри эрид һайжаруулхаар саг хүрэжэ ерээ. Партийна хүдэлмэрилэгшэдэй харюусалгые, тэдэнэй үүргые дээшэлүүлхэ тухай КПСС-эй ЦК-гай Платформын проект дотор үшөөл багаар хэлэгдэнэ.

КПСС-эй ЦК коммунистнуудтаяа элдэб тогтоолнуудые зүбшэн хэлсэжэ абадаг болобо гээшэ. Энэ ехэ һайн. Бидэ дурадхалнуудые оруулха аргатай болообди. Эдэ дурадхалнуудынай райкомой секретарьнуудай стол соо хадагалагдаад байха бэшэ, харин сэхэ КПСС-эй ЦК-да эльгээгдэхэ зэргэтэй. Тиигэбэл партиин хараалһан зорилгонууд бодото дээрээ бэелүүлэгдэхэ гээд һанагдана. Бидэ партийна суглаанууд дээрэ гансал үйлэдбэриин асуудалнуудые хараха ёһогүйбди. Партийна, үзэл сурталай асуудалнуудые хаража үзэхэ, тодорхой шиидхэбэринүүдые баталан абаха, тэдэнээ бодото дээрэнь бэелүүлхын тула оролдохо болонобди.

Коммунистнууд саашадаа эрдэм мэдэсэеэ дээшэлүүлжэ һураха ёһотой болоно. Коммунис партиин нэрэ хүндые дээшэлүүлхын, арад зониие дахуулхын тула бидэ үнэн сэхээр ажаллахынгаа хажуугаар, ехэ юумэ мэдэхэ, хэжэ шадаха байха зэргэтэйбди. Сагнай тиигэжэ бидэниие уялгана. Элдэб олон партинууд эмхидхэгдэжэ болохонь, Коммунис парти эдээнһээ нэгэ толгой дээгүүр байха ёһотой.

Манай КПСС-эй Муйскын райкомдо И. А. Вослобойников, П. Н. Саполков болон бусад һайн бэлэдхэлтэй коммунистнууд бии. Эдэнэр зоной дунда ойлгуулламжын, хүмүүжүүлгын хүдэлмэри ябуулдаг, эдэбхитэй, үүсхэлшэ хүнүүд гэжэ олондо мэдээжэ болонхой. Иимэ хүнүүдые партиин райкомуудта хүдэлхыень дэбжүүлхэ хэрэгтэй. Зониие ударидаха бэлигтэй, бэохэ мэргэжэлтэд манай Муйскын райондо яһала бии. «Комсомолец Бурятии» отрядай комиссар ябаһан М. Н. Кокорин бригадирһаа барилга-хабсаралгын поездын начальнигай орлогшо хүрэтэрөө ургэһан юм. М. Н. Кокориниие би ёһотойл коммунист гэжэ тоологшоб. Иимэ хүнүүд лэ ажалша коллективүүдые хүтэлбэрилхэ ёһотой. Коммунистнуудай үбсүүндээ зүүжэ ябаха тэмдэг бии болгоо һаа, һайн байгаа гээд дурадхаха байнаб.

Би арбан табадахи жэлээ БАМ-ай барилгада хабаадалсажа, Таксимо посёлок бодхоолсоноб. Эндэ олохон коммунистнууд эрхим түрүү ажалай үльгэр жэшээ харуулдаг байһан юм. Коммунистнуудай сэхэ хабаадалгатайгаар БАМ баригдаад, эндэхи газар дайда, баялиг ашаглагдана. Бидэ саашадаа харюусалгаяа улам дээшэлүүлжэ, Коммунис партиин хараалһан зорилгонуудые бэелүүлхын тула оролдохобди.

В. ИВАШОВ,
барилга-хабсаралгын 694-дэхи поездын хүдэлмэришэн,
1970 онһоо КПСС-эй гэшүүн.

Комсомолой ажабайдал

ХУУШАНАЙХЯАРАА БАЙНАБДИ

Мүнөө үедэ комсомол ямар байдалда оронхойб гэжэ хүн бүхэндэ мэдээжэ. Нэн түрүүн комсомолой гэшүүдэй тоо хаража үзэе. Тэдэнэй зэргэ жэл бүри үсөөржэ байна. ВЛКСМ-эй зэргэдэ орохо дуратайшуул хомор болоо. Комсомолой олонхи гэшүүд миин лэ нэрэ зүүгээд ябажа, «Комсомол намда юу үгөө?» гэһэн асуудал табидаг. Үнгэргэгдэдэг хэмжээ ябуулганuудта тэдэнэр эдэбхитэйгээр хабаадалсанагүй.

Комсомолой нэрэ хүндэ бууранхай гэнэбди. Энэнь нэгэ талаһаа зүб ха. Хэрбээ тэрэнэй 70 гаран жэлэй түүхые хараа һаа, комсомол-залуушуулые ходо ударидажа, гүрэнэй эгээл хүндэ хүшэр юумые бэе дээрээ даажа хүдэлдэг байһан юм. Харин мүнөө үеые абаад үзэе. Комсомол-залуушуулай субботнигуудые эмхидхээ һаа, энэнь олонхидоо үнгэргэгдэдэггүй гү, али арай шамай гэжэ эмхидхэгдэдэг гээшэ. Мүн комсомолойнгоо суглаануудта тэдэнэр эдэбхигүйгөөр хабаадалсадаг, юрын комсомолшууд үгэ хэлэдэггүй байна. Тиимэһээ суглаануудай хүмүүжүүлхы үүргэ тухай юун гэхэбши?

Комсомолой эхин организацинуудай секретарьнар олонхидоо жэл бүхэндэ һэлгэгдэнэ, харюусалгатай энэ тушаалые өөр дээрээ даажа абаха хүнүүд олдоногүй. «Намайел бү һунгаһай» гэжэл ехэнхинь бододог байна. Жэлэй туршада хүдэлхэдөө, тэдэнэр ямар нэгэ юумэ хэжэ, хүдэлмэриеэ һайнаар ойлгожо үрдинэгүй. Энээнһээ боложо, залуушуулай дунда комсомолой хүдэлмэри һулаар ябуулагдана, түсэбөөр хараалагдаһан хэмжээ ябуулганууд хүсэд дүүрэнээр бэелүүлэгдэнэгүй.

Комсомол - залуушуулай коллективүүд ВЛКСМ-эй комитедүүдэй эгээл шухала түшэг тулгуури болоно. Ниитын малай үбэлжэлгын үедэ ВЛКСМ-эй райкомой эмхидхэһэн социалис мүрысөөндэ залуушуулай оройдоо гурбан коллектив хабаадалсана. Эдэ — Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Намарзаанай МТФ (ажахын ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь Леонид Шобоев), Түнхэнэй совхозой Тойторогой МТФ (ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь Анна Шагдурова) ба «Мир» колхозой Таблангуудай МТФ. (ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь Баир Жамбалов) болоно. Ажахынуудай ВЛКСМ-эй комитедүүд залуушуулай коллективүүдэй гэшүүдтэй хүдэлмэри һайнаар ябуулнагүй. Секретарьнар хаа яа эндэ ерэдэг байха юм. Харин залуушуулай эдэ коллективүүд һү үйлэдбэрилхэ хэрэгтэ нилээд ехэ хубитаяа оруулдаг. Жэшээлхэдэ, Намарзаанай һү һаалиин фермын коллектив үнгэрһэн жэлдэ районой бусад фермэнүүдэй дунда түрүү һууриda гараа һэн. Тэдэнэр фермээрээ һаамхай үнеэн бүриһөө 2843 килограмм пү һаагаа. Тус коллективые коммунист В. Р. Холбоев хүтэлбэрилдэг юм.

Март һара соо үнгэргэгдэһэн Советүүдэй һунгалта залуушуулай хүсэ шадалые эли тодоор харуулба. Буряадай АССР-эй арадай депутадуудай дунда нэгэшье түлөөлэгшэ үгы, харин районой Советдэ 45 һунгуулиин округто оройдоо дүрбэн залуу депутат болоо.

Мүнөө үедэ залуушуулай шиидхэгдээгүй асуудалнууд олон. Нэн түрүүн, ажаһуудалай, социальна асуудалнууд болоно. Мүн сүлөө сагаа ашаг үрэтэйгөөр үнгэргэлгэ шухала ааб даа. Харин бодото дээрээ энэ талаар юуншье хэгдэнэгүй. Энээнһээ боложо, залуушуулай дунда архидалга, гэмтэ ябадалнуудые гаргалга улам олошордог байна. Хэрбээ маанадай өөһэдөө шиидээгүй һаамнай хэн эдэ асуудалнуудые шиидхэхэб. ВЛКСМ-эй райкомой бюро, нэгэдэхи секретарь Д. Сыбыков эдэ асуудалнуудые һулаар шиидхэнэ. Тиимэһээ тогтоһон иимэ байдалые үндэһөөрнь хубилгаха хэрэгтэй. Тобшолходо, гүрэн түрэдэ боложо байгаа хубилган шэнэдхэлгэ манай районой комсомолой организацида үшөөл хүрөөдүй.

В. ХАРТАЕВ,
ВЛКСМ-эй Түнхэнэй райкомой бюрогой гэшүүн.

Хэлхеэ холбооной электро-техническэ Улаан-Үдын управлениин баазын Гусиноозёрскын линейно-кабельна цехтэ Р. В. Алексеева (зураг дээрэ) начальнигаар хүдэлдэг. Тэрэнэй хүтэлбэридэг цех нёдондо линейно-кабельна цехүүдэй дунда республика соогоо дэлгэрһэн мүрысөөндэ хоёрдохи һуури эзэлһэн байна.

1987 ондо эндэ импульсэ модуляцитай шэнэ аппаратура тодхогдожо, хэлхеэ холбоошод Закаменск Петропавловка хоёрой хоорондо холбоо байгуулһан юм. Һаяын сагта Хяагта хототой холбоон байгуулагдаха хараатай.

Цехэй коллективтэ өөрын түрүүшүүл бии. Тэдэ хэд бэ гэбэл, кабель хабсаргагшад А. А. Кириллов, Б. В. Рамбуев, электромеханик Т. Л. Исакова гэгшэд болоно.

Цехэй начальник Римма Васильевна Алексеева хори гаран жэлэй туршада хэлхеэ холбоондо хүдэлнэ. Электромеханик, ахалагша техник, инженерэй уялгануудые дүүргэдэг байһанаа мүнөө цехэй начальник болонхой.

В. ГАРМАЕВАЙ фото.

Манай лектор…

ТҮҮХЫН «САГААН ТОЛБОН…»

«Буряад үнэн» газетын, республикын «Знание» бүлгэмэй буряад хэлэн дээрэ хэгдэдэг лекториин ээлжээтэ хэшээл Политическэ-гэгээрэлэй байшангай Ехэ зал соо болобо. Тэрэ «Буряад ороной түүхын «сагаан толбонууд» гэһэн темэдэ зорюулагдаа юм.

Түүхын эрдэмэй доктор Г. Л. Санжиев Буряад орондо национально-сүлөөрэлгын хүдэлөөнэй түүхэ тухай хөөрэхэдөө, буряад арадые дарладаг байһан хаанта засагта эсэргүүсэһэн энэ хүдэлөөндэ хабаадагшадые, тэрэниие ударидаһан эрдэмтэдые буржуазна националистнууд гэжэ энээнэй урда тээ буруугаар гэмнэдэг байгаа гэжэ тэмдэглэбэ. Харин үнэндөө эдэмнай буряад арадай сүлөөрэлгэдэ, һэргэн хүгжэлгэдэ горитой хубитаяа оруулһан зон гээшэ. Юрэнхыдөө, мүнөө үедэ шэнээр бэшэгдэхэ Буряад ороной түүхын гол шатанууд мүн лэ шэнээр сэгнэгдэхэ ушаотай. Тиихэдээ Совет үеын бүхы юумые муушалхын аргагүй. Жэшээнь, соёлой талаар яһала ехэ юумэн түйлагдаа ха юм. Гэхэтэй хамта буддын шажанһаа эхитэй соёлоо, үг заншалаа һалгаһамнай харамтай гэжэ лектор мэдүүлээ.

Октябриин хубисхалай Буряад орондо ерэһэн тухай урдань бэшэхэдээ, бүхы России хэлбэридэ оруулжа бэшэдэг байгаа гэжэ Зүүн Сибириин соёлой институдай кафедрые даагша, түүхын эрдэмэй доктор Б. Б. Батуев хэлэбэ. Харин үнэндөө, ондоо тээхидэл адляар нютагай зон бүгэдэ баярлаа гэхын аргагүй. Тэрэ үеын саарһа дансануудыешье харахада, тиимэ тобшолол хэхээр байдаг.

Мүн Серов, Буйко гэгшэд түрүүшээр большевигүүдые буруушаадаг ,Совет засаг эндэ тогтооһоной хэрэггүй гэжэ хэлэдэг байгаа. Имагтал 1918 ондо гартаа буутай солдат, хасагуудай нютагаа бусажа ерээд, ондоо тээхидэл, Совет засаг тогтооё гэжэ дурадхахадань, тэдэнэй урдаһаа эсэргүүсэхэ аргагүй һэн тула тэдэ ажал ябуулагшад большевигүүдэй тала баридаг болоһон байха.

Тиихэдэ Барадин, Жамцарано, Ринчино, Цыбиков болон бусад Совет засаг тогтоохын түлөө тэмсээ гээ һаа, буруу. тэжэ заримашуул хэлсэдэг. Тиихэһээ байтагай бүри эсэргүүсэһэншье байха гэхэ хүнүүд бии. Совет засагтай имагтал эды тэды холбоотой байха гэдэг һэн. Гражданай дайнай үедэ эдэ ажал ябуулагшад жэжэ буржуазна үзэл бодолоо алдаагүй, хэлбэлзэдэг байһаниинь эли ааб даа.

Түүхын эрдэмэй доктор В. Б. Базаржапов 1941—1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үеын түүхэ тухай тогтобо. Урдань энэ үеые мүн лэ гансал һайн талаһаань харуулдаг заншал бии һэн. Архивуудта миин хүнэй гарта ортошогүй хориюлтай материалнууд хадагалагдадаг, энээн тухай дурдажашье болохогүй байгаа. Тиимэһээ дайнай үеын үйлэ хэрэгүүдые болоһон соонь

Апрелиин 22—Газарай үдэр

ЭЗЭН ЁҺООР ХАНДАБАЛНАЙ...

Һүүлэй үедэ газарые зүбөөр хэрэглэхэ, эдлэхэ тушаа олон һанамжа, дурадхалнууд оруулагдажа, Газар тухай ССР Союзай ба союзна республикануудай Хуулиин үндэһэ һууринууд баталагдаба гээшэ ааб даа. Тиимэһээ газарые гамтай наринаар ашаглаха, сахин хамгаалха, газарай хүрьһэнэй үрэжэлые һэргээхэ, оршон тойронхи байгаалиие аршалан хамгаалха гээшэ газар эдлэгшэдэй нангин уялга болобо бшуу.

Минии тоонто нютагни Ноёхон юм. Энэ нютаг тала дайдаараа, ажалша бүхэриг хүнүүдээрээ суутай. Манай XX партсъездын нэрэмжэтэ колхоз тараан ажал эрхилдэг һалбаритай ажахынууд сооһоо, Сэлэнгын район дотороошье, мүн республика соогоошье томохон ажахынуудай нэгэниинь болодог. Гушаад гаран онуудһаа эхилжэ, эндэ тараан ажал түргэнөөр хүгжөөгдөө гэхэ байнаб. Мэнгы һууринда эмхидхэгдэһэн полевой стан түхэреэн жэлэй туршада хүдэлгэгдэдэг бэлэй. Би тиихэдэ 12-тойхон хүбүүн борнойшон боложо эндэ ерээ һэм. Хархис фашис дайсадые дарахын тула нютагайнгаа үбгэд, хүгшэдэй, эгэшэнэрэйнгээ, үетэн нүхэдэйнгөө унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй, унтаха нойроо мэдэнгүйгөөр хүдэлдэг хаһые бэеэрээ ябалсаһан хадаа һайса мэдэнэб. Залаа, Түхэм, Мэнгы, Нандан нютагуудайнгаа үргэн ехэ полинууд дээгүүр ябахадаа, урда үеын ажал хэрэгүүд эжэлүүдгүй һанаандамни ородог лэ даа.

Теэд би мүнөө үедэ газар гээшые манай нютагта хүсэд һайнаар ашаглангүй гээд хэлэхэ байнаб. 60—70-аад онуудай үедэ томо томо тосхон һууринуудые бии болгохо үедэ урдань олон хүн зоной һуужа байһан Царам, Тагалцар, Цайдам, Мэнгы, Моностой нютагаархид ажахын түб руу зөөгөө бэлэй. Тиин һү һаалиин фермэнүүдшье нэгэ газарта олошороо юм. Холын Царам, Тагалцар нютагуудта ошожо хүдэлхэ дуратайшуулшье олдохонь хүшэр болошоо бэлэй. Тиимэһээ ажахы эрхилэлгын шэнэ гурим — арендэ гээшые бодомжотойхоноор нэбтэрүүлбэл, энэ үргэн дайдада эзэд олдохол һэн ха гээд һанагдана.

Ноёхон нютаг ой модоор баян гээшэ. Теэд газарайнгаа баялигые эзэн ёһоор эдлэжэ үшөөл шадагданагүй гэхэ байнаб. Районой хэдэн эмхинүүд үни удаан саг соо эндэ модо бэлэдхэдэг. Санхирһаа, Хабсрууһаа модон нилээд зөөгдөө гээшэ. Харин эндэ модо һуулгаха баялигыень һэргээхэ талаар мүртэй юумэн хэгдэдэггүй. Тиимэһээ Ноёхоной сомоной Совет энэ хэрэгые анхаржа, модо бэлэдхэлгые гуримшуулха саг ерэнхэй гэжэ тоолоноб. Гадна газар дайдынгаа баялигые зүбөөр ашаглаха гээ һаа, кооперативуудые эмхидхэжэ, нэбёосхо, хирпиисэ, барилгын блогуудые, хамуурнуудые бэлдэжэ болохо байгаа. Огородой эдеэ ургуулха, барилгын материалнуудые бэлдэхэ кооперативуудыешье эмхидхэжэ боломоор гээшэ.

Эдэ мэтын холын хараатай ажал хэрэгүүд тушаа нютагай Соведэй депутадууд, ажахын хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд, колхозникууд бодомжолжо үзэхэ бээз гэжэ найданаб. Газар дайдадаа эзэн ёһоор хандабалнай, тэрэмнай оролдолгымнай ашаа үрые бүрин дүүрэнээр харюулхал даа.

Б. ДАШИЕВ,
ажалай ба дайнай ветеран.

МҮНХЭДӨӨ СЭСЭГЛЭГ ЛЭ

Байгша ондо Газарай үдэрые дэлхэйн 136 оронуудта тэмдэглэхэ юм. Энэ үүсхэл хорин жэлэй саада тээ Америкын Холбоото Штадуудта мүндэлөө һэн. Холын хараата энэ үүсхэл эмхидхэгшэд һайн һайхан хэрэгтэ совет арадые эдэбхитэйгээр хабаадалсахыень уряалаа бэлэй. Энээнэй уг удхые дэлбэлһэнэй үлүү ха. Юуб гэхэдэ, мүнөө үедэ манай оршон дэлхэй дээрэхи бии байгаа бүхы ажамидаралай хосорон һалахаар аргагүй ехэ аюул тохёолдоод байна. Тодорхойлбол, дэлхэйн нюрууе наранай элшын элдэб хорото элшэ туяаһаа хамгаалха кислородой гурбан атомһаа бүридэһэн газ (озон) бага боложо, агаарта хоротой, радиоактивна бодосууд элбэгээр суглархаһаа гадна, газарай хүрьһэн һалхинда үлеэлгэжэ гү, али уһанда угаагдажа муудана, мүн ой модон хэмгүй ехээр отолгодоно, элһэн губи улам һүжэрэн үргэдөөд, уһа сөөрэмүүд бузарлагдажа, уһанай нөөсэ эрид хорожо захалба бшуу. Тэрэшэлэн ан амитад хайра гамгүйгөөр хюдагдана. Эдэ бүгэдэһөө уламжалан хүнэйшье ажамидархань аюултай, бэрхэтэй болоо ха юм. Тобшолон хэлэбэл, оршон тойронхи байгаалияа, газар, уһаяа бузарлалгаһаа аршалан хамгаалха талаар олоной хабаадалгатайгаар үргэн ехэ хүдэлмэри ябуулха саг тулаа. Энэ зорилгомнай гансал арадуудай хамтын хүсөөр, оролдолгоор бэелүүлэгдэхэ болоно.

Газарай үдэр эмхидхэгшэд урдаа ямар тодорхой зорилгонуудые хараалнаб? Нэн түрүүлэн бүхы дэлхэй дээрэ кислородой гурбан атомһаа бүридэһэн газые үгы хэдэг фреонуудые (тусгаар бодос юм) табан жэлэй туршада хэрэглэхыень хүсэдөөр хорижо, углеродой двуокиси бодосуудаар агаар бузарлаха ябадалые даваймгаар усадхажа, ой модоёо бүрин бүтэнөөр үлөөжэ, промышленность болон ажаһуудалай хэрэглэмжэдэ элшэ хүсэ багаар хэрэглэжэ, байгаали бузарлаха бусад элдэб хорото бодосуудые үгы хэхэ болонобди. Мүн миллиард һөөг модо һуулгажа тарихаар түсэблэгдэнэ.

Оршон тойронхи байгаали, газар уһаяа аршалан хамгаалха шухала асуудал манай Буряад орондошье хабаатай юм. Илангаяа бултанай нангин һүлдэ болоһон Байгал нуураа аршалан хамгаалха гээшэ бидэнэй гол зорилго болоно. Дэлхэй дээрэ суудаа гараһан байгаалиин онсо шухала сэгнэшэгүй хүшөө — һүлдэ болохо Байгал далайнгаа тунгалаг уһые, досоохи, мүн оршон тойронхи ан амитадыень үсөөрүүлжэ хосороонгүй, эрээдүйнгөө үетэндэ үлөөхөөр сахин хамгаалха гээшэ нэн түрүүлэн байгаалиин баялигуудые ашаглагшадай, экологическа эмхинүүдэй, манай автономито республикын үргэн ниитэ улад зоной зайлуулашагүй хэрэг мүн. Тиимэһээ Газарай үдэрые һайшаан дэмжэһэн сэбэр сэдьхэлэй һайн һайхан хэмжээ ябуулгануудые эдэ үдэрнүүдтэ һуурин, тосхон бүхэндэ, ажалша коллективүүдтэ, республикын һуралсалай бүхы зургаануудта эмхидхэхэ шухала болоод байна. Эндэ олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдые, аман үгын, мүн харуулан ойлгуулха агитаци, кинолектори болон бусад аргануудые дүүрэнээр хэрэглэжэ, хүн бүхэндэ байгаали хамгаалха хүдэлмэриин ямар хэмжээндэ байһан тухай үнэн зүбөөр ойлгуулха болонобди. Тэрэшэлэн энэ талаар ябуулагдаха хүдэлмэреэ улам эдэбхижүүлхэ, ашаа үрыень дээшэлүүлхэ ёһотойбди. Газарай үдэрэй урда тээ предприятинуудай, эмхинүүдэй, һуралсалай зургаануудай, фермэнүүдэй, полевой стануудай газаагуурхиие, мүн һуурин, тосхонуудаа, үйлсэ гудамжануудаа болбосон түхэлтэй болгохо талаар субботнигуудые үнгэргэжэ, һөөг модо һуулгаха хүдэлмэри үогэнөөр ябуулагдаха юм. Гадна байгаалиин онсо һайхан тодорхой объектнүүдые шэлэжэ олоод шэнжэлхэ, аршалан хамгаалха хэрэгтэнь һургуулиин коллективүүдтэ, һурадаг залуушуулда туһаламжа үзүүлхэ, комсомолой комитедүүдтэй хамта экспедици эмхидхэжэ, байгаалиин шэмэг болохо гоё һайхан газарнуудыень бузарлалгаһаа аршалан хамгаалха болоно.

Түрэл газартаа, тоонто байгаалида энэрхы ёһоор хандаха гээшэ хүн бүхэнэй сэдьхэл бодолой, абари заншалай, юрэнхы болбосоролой али зэргэ дээшэлһэнһээ дулдыдаха байна. Болзоороо мүнөө тэмдэглэгдэхэеэ байһан Газарай үдэр хадаа агуу багша В. И. Ленинэй түрэһөөр 120 жэлэй ойтой дайралдаба. Тиин бүгэдэ арадай тэмдэглэгдэхэ энэ хоёр гайхамшагта ёһололнууд хүн зоной ажаһуужа байгаа энэ дэлхэйдэ элүүр энхые, эб найрамдалые, зол жаргалые үрээлнэ ха юм.

И. ТАРАСЕНКО,
республикын Байгаали хамгаалха гүрэнэй комитедэй таһагай начальник.

Алдарта Байгалаа аршалан хамгаалая!

Промышленна үйлэдбэридэ, ажаһуудалда хэрэглэгдэһэн уһа һайнаар, шанартайгаар сэбэрлэхэ элдэб онол аргануудые зохёохын тула эрдэмэй ажалтан олон жэлэй туршада шэнжэлэлгын хүдэлмэри хэнэ. Гол мүрэнүүдые, нуур сөөрэмүүдые ганса бузарлалгаһаа хамгаалха бэшэ, мүн тэдэнэрэй экосистемэдэ хохидол үзүүлхэгүй гэһэн хүнгэн бэшэ зорилго табигдана. ВНИИ ВОДГЕО институдай шэнжэлгэнүүдэй үндэһөөр проектнэ «Сибгипротранс» институдай мэргэжэлтэд Байгал-Амарай түмэр замай табан станцида ашаглагдажа байһан уһа сэбэрлэлгын түхеэрэлгэнүүдые һэльбэн шэнэлхэ проект зохёожо дүүргээ.

«Амиды уһанай» фабрик…

Буряадай АССР-эй Госкомприродын эрдэм-техникын мэдээсэлэй болон экологическа пропагандын таһагай хүдэлмэрилэгшэ Т. ХУРИГАНОВА «Сибгипротранс» институдай ахамад мэргэжэлтэд С. Щедровтой уулзажа, энэ проект тухай тодорхойтоор хөөрэхыень гүйһан байна. Тэдэнэрэй хөөрэлдөөе доро толилнобди.

— Хотын ажахыда хэрэглэгдэһэн муухай уһантай адлирхуу шэнжэтэй урадхуул уһа дахин һайнаар, шанартайгаар сэбэрлэлгэ проект соо хараалагданхай. ВНИИ ВОДГЕО институдай мэргэжэлтэдэй зохёоһон түсхай түхеэрэлгэ (биосорбер) уһа сэбэрлэлгын технологическа процессүүдые гүйсэд автоматизацилха арга олтоно. Энэ түхеэрэлгэ хэрэглэлгэ проект соо мүн лэ хараалагдаһан байна. Тэрэ томо бэшэ юм. Түмэр замаар, автотранспортаар тэрэниие хэрэгтэй газар хүрэтэр абаашажа боломоор. Урадхуул уһа сэбэрлэһэнэй һүүлээр заншалта ёһоор хлорoор элдэб бодосуудһаа сэбэрлэдэг һаа, мүнөө проектын ёһоор озон хэрэглэгдэхэ юм.

— Урадхуул уһа иимэ аргаар сэбэрлэлгэ юугээрээ һайн гээшэб?

— Биологическа аргаар сэбэрлэгдэһэн урадхуул уһа биосорбероор, озоноор үшөө дахин сэбэрлэһэнэй һүүлээр бүхы эрилтэнүүдтэ харюусамаар болохо ёһотой. Байгал далай руу шудхан ородог гол мүрэнүүдтэ тэрэ сэбэрлэгдэһэн уһа оруулхада, нуурай экосистемэдэ ямаршье хохидол үзүүлхэгүй. Гадна урадхуул уһа озоноор сэбэрлэхэдэ, кислородоор баян болохо жэшээтэй.

— Гэбэшье токсилог мэргэжэлтэдэй һэргылһэнэй ёһоор озон хадаа юумэ ехээр ээдүүлдэг шэнжэтэй байна. Тиин нуур сөөрэмүүд соохи экологическа байдалые гуримшуулдаг багахан амитад озоноор сэбэрлэһэнэй һүүлээр үгы болохо ха юм!

— Сэбэрлэгдэһэн урадхуул уһа нуур руу оруу… озонаторна түхеэр… үгы хэгдэхээр про… раалагданхай. Тии… лэгдэһэн уһан соо… гүй ёһотой.

— Энэ аргаар с… урадхуул уһа зай… дэ болоноб!

— Эгээл түрүүн… на предприяти… хангалгада хэрэгл… Гадна хотын кана… дахин һайнаар сэб… рэглэжэ боломоор… стидудай мэргэжэ… нэ эмхи зургаану… баталжа, 0,5-һаа 1… бометр уһа суу… сэбэрлэхэ хүсэ шал… лэлгын шэнэ түхе… бариха, һэльбэн ш… ектнэ документаци… хабаадалсаха, зүб… үгэхэ аргатай. М… ресаар хандахада… до болоно: 630… бирск, Вокзальна… 45, «Сибгипро… 29-56-47.

ЭЭЛЖЭЭТЭ СУГЛААН

Локомотив-вагон заһабарилгын заводой ажалша коллективэй соведэй ээлжээтэ суглаан болобо. Арбан гурбадахи табан жэлэй түсэб эгээн түрүүн зүбшэн хэлсэгдэһэн байна.

Тус соведэй гэшүүд энэ асуудалаар өөһэдынгөө һанамжануудаа хэлэжэ, түсэбэй зарим хубиие улам һайжаруулха, тодо болгохо дурадхалнуудые оруулаа. Жэшээлхэдэ, байгша онойхидо орходоо, табан жэлэй туршада үйлэдбэриин объектнүүдэй тоо 16 процентээр олошорхо байһые хараада абаагүй байгаа. Олон жэлэй туршада ашаглагдажа, хуушарһан түхеэрэлгэнүүдые шэнэлхэ асуудалые шиидхэхыень заводой ахамад технологые, ахамад металлургые даалгаба. Механическа, ээд шудхалгын цехүүдтэ ашаг үрэ багатай продукци багаар үйлэдбэридэг болохоор дурадхагдаа. Түүхэй эдээр, материалнуудаар … дажа, заводой … хүндэ байдалд… суглаан дээрэ … Тиимэһээ хэрэг… дээр, түүхэй эд… хангаха даабари… чальнигай орлогш… тозаров, матери… скэ хангалгын т… ник В. П. Азутов… төө юм. Тусхай… най хүнгэн авто… бүридхэлдэ абах… дал мүн лэ зүб… һэн байна.

З.

Уран зохёолшо Цокто Номтоевой 80 наһанай ойдо

«...ХЭ ОРОНОО hАНАХАДАА, ЭГЭЭЛ ХЭЖЭНГЭhЭЭ ЭХИЛНЭБ...»

...ДЭБХИТЭЙ АЖАБАЙДАЛАЙН УТА ЗАМ

бэшэжэ эхилээ. 1930 ондо hургуулиин олимпиадада өөрынгөө «Сагаалган» гэжэ пьесые дурадхаһаниинь, үндэр сэгнэлтэдэ хүртэжэ, тусхай ном болоод хэблэгдээ hэн.

Ц. Номтоев «Сагаалган» гэжэ найрые бурууда тоогоо бэшэ, харин энэ hайндэрые тэрэ үе сагай эрилтэ соо үнгэргэдэг болгоо hаа дуратай, арад зоной, залуушуулай наадан болгохо гэжэ hанаhан байгаа ёhотой. Автор «Сагаалган» соогоо шэнэ бодолой заатагүй илажа гарахань дамжаггүй гэhэн бодол уншагшадта түрүүлхэ зорилгоёо дүүргээ юм.

Ц. Номтоевой түрүүшын зохёолнууд Х. Намсараевай нүлөөн доро бэшэгдэhэн гэжэ тэмдэглэхэ шухала.

hургуулиин hурагша ябаhан эдир Цокто Номтоев үе сагайнгаа хүбүүн хадаа ондоогоор хубисхалые угтажа шадахагүй hэн тула, зохёохы замайнгаа эхиндэ «Сагаалган» гэжэ зүжэг бэшэhэниинь тон зүб. Бага наһанhаа хойшо хубисхалай уряануудые шагнажа, тэрэ үеын үзэл сурталай hургаал соо хүмүүжэhэн хүн, тэрэ үеын эрилтэнүүдые бэелүүлхэ байгаа ха юм. Тэрэ үеын хубилган шэнэдхэлгын темэ «Эрхээ эдлэбэ» гэhэн зүжэгтэнь үргэлжэлэн гүнзэгырөө.

1930 ондо Хориин ШКМ эрхим hайнаар дүүргэжэ, Ц. Номтоев багшанарай техникумдэ абтаба. Хоёр жэлэй турша соо Буряад орондоо мэдээжэ болоһон хэдэн олон эрдэмтэдтэ заалгажа байхадаа залуу хүбүүн зүжэг зохёохоёо болижо, ехэнхидээ шүлэг бэшэдэг болоо. 1931 ондо бүгэдэ нийтын hуралсалай хүдэлөөн эхилжэ, Ц. Номтоев үндэр наһатанда ном зааха зорилготой Эхирэд-Булгадай аймаг эльгээтдээ hэн. 1931—1934 он хүрэтэр Хяагтын педтехникумдэ hуралсалаа үргэлжэлүүлээд, багша боложо тодорсо юм.

«Урагшаа hанаатай шударгы залуушуул Улаан-Үдын совпартhургуулида hураха гү, али Доодо-Онгостойн Буркавэскадрондо албанда яажа ошохо тухай аманhаа унагаангүй хөөрэлдэжэ ябагшад бэлэй»— гэжэ Ц. Номтоев тэмдэглэhэн байдаг.

1934 ондо залуу багша Улаан Армиин албанда татагдажа, «Үнинэй дурладаг үндэhэн улаан морин сэрэгэй бүлэдэ багтаа» бэлэй.

1935 ондо «Зориг» гэжэ поэмэ, арбаад гаран шүлэг хэблүүлээд байhан уран зохёолшо гушаад оной эсэстэ ном гаргахаа болинхой, холын Эгэтын эхин hургуулида багшаар хүдэлнэ гэhэн hураг суутаа, уран бэшээшэдэй хүреэлэн соо үсөөн харагдадаг болоод байгаа.

ДАЙНАЙ түрүүшын үдэрнүүдhээ эхилээд hайн дураараа сэрэгтэ мордоhон Ц. Номтоев Эрхүүгэй «улаан казармануудай» соо 1942 оной март хүрэтэр тусхай бэлдхэл хээд, Сталинград шадарай агуухэ тулалдаанай газарта ерээ hэн.

Алдартай зохидхон
винтовкоёо
Арбан хурганhаа табингүй,
Арадайнгаа жаргал
хамгаалхаар,—

бэлэн байhан зохёолшо дайнай халуун тулалдаан соо эрэлхэг зоригтой, сухаришагүй зүрхэтэй ябаа. Буугай эбяанай замхахада, тэнгэриин гүн соо жэргэhэн булжамуур гү, намжаахан урдаhан уhанай харьялаан гү, газарай хангалта үнэр гү, юун бэ даа, хүнэй юрын үгөөр хэлэхын аргагүй байдал тогтоод ,шүлэгэй мүрнүүд hубарилдан түрэдэг:

Улаан хадаараа үдэшүүлжэ,
Сагаан Шалсаанадаа
угтуулжа,
Худан голдоо шамдаhан
Хурдан hайхан Хэжэнгэеэ
Холо дайнай талмайда
Ходо hанаандаа оруулнаб.

Эхэ оронoo hанахадаа,
Эгээл Хэжэнгэhээ эхилнэб...

Ц. Номтоев Сталинград хамгаалалсаhан, Курска дүхэриг дээрэ тулалдаhан, Кенигсберг хотые абалсаhан, hүүлээрнь совет-япон дайнда хабаадажа, Мүкдэн хүрэhэн намтартай.

Дайнай хүлгөөн намхажа, арад зон амгалан байдалаа зохёожо эхилээ.

Ц. Номтоев багшынгаа ажалда дахинаа орожо, Эгэтэдээ хүдэлөөд, 1949 онhоо 1970 он хүрэтэр Үльдэргын hургуулиин директорээр ажаллаа.

1934 онhоо хойшо уран зохёолшо үхибүүдтэ зорюулhан олон шүлэгүүдые, рассказуудые, туужануудые бэшэхэhээ гадна, hургуулида үзэхэ учебнигүүдые, хэшээлhээ гадуур уншаха номуудые гаргалсаhан байдаг.

Ц. Номтоев буряад литература, хэлэ зааха хэшээлнүүдтэ таарамба зохёолнуудые олоор бэшэhэн байдаг. Уран зохёолшын прозоор бэшэhэн рассказууд, туужанууд ,«Тайгын мүрэн — Витим» гэжэ роман үхибүүдтэ зорюулагдаhан, залуу зондо hургаал заahан удхатай юм.

ТҮРҮҮШЫНЬ «Хүлэг» гэжэ туужа 1945 ондо бэшэгдэhэн, 1947 ондо ном болоно хэблэгдэhэн байна. Энэ ехэхэн зохёол хүнэй нүхэр хүлэг агтада, табан хушуун адуу малай дээжэ — морин эрдэнидэ зорюулагдаhан байгаа.

1988 ондо «Шагжын хула» гэжэ туужа соогоо агта хүлэгые магтан түүрээн бэшэхэдээ, буряад хүнэй байhан сагта «сэргэдэнь морин уятай» хүлеэжэ, холын аян замда мордохоор хэзээдэшье бэлэн байhыень зохёолнууд соо тон hайнаар бэшэгдэhэн дүрэнүүдэй дунда тусхай hуури эзэлдэг.

Үхибүүдые анхаржа бэшэгдэhэн «Хүлэг», «Эдэбхи», «Далинууд», «Хилээмэн», «hайн хүн», «Арюун булаг», «Шагжын хула» гэхэ мэтын олон тоото шүлэг, рассказууд ерээдүйн хүнийе хүмүүжүүлхэ зорилгоёо дүүргэдэг гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. «Олон hараар сүлөөтэй налайжа, зохёол дэрлэжэ hууhан жэл намда байгаагүй. Ажал, албанай заБhар лэ хододоо hамбаашалжа бэшэдэг ябагдаа. Фронтын тооhотой окоп, солдадай казарма, агнуурита аглаг ой, уужам класс — эдэ бүгэдэ минии дуратай «кабинет» болоо юм» гэжэ Ц. Номтоев тэмдэглэhэн байдаг. Нээрэшье, томо зохёол бэшэхэ сүлөөгүй, хододоо hургуули, хүмүүжэл тухай hанаагаа табяад ябаhан багша үхибүүдтэл зорюулhан зохёолнуудые бэшэхэ үүргэтэй байгаа бшуу.

Пенсиин наhа хүсөөд, амаралтада гараад байхадаа, Ц. Номтоев түрүүшынгээ роман бэшэжэ эхилээ hэн. Октябриин хубисхалай сагта эхилhэн үйлэ БАМ-ай барилгын үе хүрэтэр үргэлжэлжэ, нэгэ хүнэй наhа багтааhан шэнжэлэлгэ болоно.

Уран зохёолшын прозо соо уярма hайханаар бэшэгдэhэн «Арюун булаг», «Тээрмэ дээрэ», «Малаан буха», «Ашата үбгэн», «Хүршэнэр», «Хоёр морид», «Байгаалиин баялиг» гэhэн рассказууд бии. Эдэ бүгэдэ балшар бага наhандаа үзэhэн хараhан тухай, багадань ушарhан сагаан hанаатай, мэргэн ухаатай үбгэд, hайхан сэдьхэлтэй, hаншар сагаан хүгшэд, үелжэ ябаhан нүхэд, домогто ороhон нютагай зон тухай юм.

Ц. Номтоев мүнөө ная наhая гүйсэбэ. Үндэр наhанай ашаанда диилдэнгүй, хүнгэн сарюун зандаа, ажалдаа абьяастай, олохон шэнэ зохёол бэшэхээр түсэбүүдтэй ябаhаниинь олон бидэнние баясуулна.

Б. БАЯРТУЕВ,
уран зохёол шэнжэлэгшэ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

Ц. НОМТОЕВ

ЕХЭ ЯҺАТАН ТҮШЭГ БАЙНА

Тоонтоhоо зөөдэлөөр арилhан
буряадууд,
Төөрижэ ябаhаар түрэлөө олоо.
Үргэн талын ээжэ болоод,
Үбэр-Монголдо түбхинэн hуугаа.

Ургастай уужам талада зоргоороо
Олоор малаа үдхэжэ дураараа,
Аялга дуугаа хүгжөөн дууланат.
Арадайнгаа заншал абажа ябанат.

Уг гарбалайнгаа хэлэ, бэшэг,
Удха зохёол үльгэр домогоо
Саг дабуулан нангин асараат.
Саашань хүгжөөн мүнхэлэн эдэлээт.

Бага яhатан олон арадтай
Бата нэгэдэн нүхэсэн найдалсажа,
Бултаараа үүртэ айл боложо,
Буряад заншалаа сахин hуунат.

Табан хушуу малай хэшэг
Танайл ажалаар дэлгэрэн билтарна.
Үрэжэлтэй газар үргэмжэтэй байна.
Үнэр баян ажалша hуунат.

Хитад орондо аяншалжа ябахадаа,
Ород гүрэнөө энхэрэн hанааб.
Ехэ улас хаанашье түүхэдэ,
Бага яhатанай түшэг байна.
Хайлар хото.

ЭГЭТЫН-АДАГ

(ДУУН)

Үндэр Шулуутаяа наланхайхан,
Үргэн Маарагтаhаа hэбшээлэнхэй,
Элдин Хотогор налагайхан,
Эгэтын-Адаг баянхан даа.
Эгэтын-Адаг баянхан даа.

Харьялаа Үдынгөө хоймороор
Хангираhаа нааша нэмжынхэй,
Эртынгээ заншал hэргээнхэй,
Эгэтын-Адаг суутайхан даа.
Эгэтын-Адаг суутайхан даа.

Үбгэд, хүгшэдынь хүндэтэй,
Үхибүүд үетэнинь hургаалтай,
Эрдэм бэлигээр болбосоронхой,
Эгэтын-Адагайхид алдартай даа.
Эгэтын-Адагайхид алдартай даа.

ЭХЫН ҮГЭ ЭНДҮҮГҮЙ

Сахариглан hара задаранхай,
Сагаймнай уларил хайшаханаал аабl
Үндэрэй оройгоор харлана,
Үргэн талада тооhорно.
Хог хохироо обоологты,
Хонидоо эртээнhээ бэлшээгты!
Үбhэндэ, хүбүүн, ошохоп hаа,
Үрдижэл үзэхэ хэрэгтэй,— гээд
Газааhаа эртэлжэ ороhон эжынь
Гэмэрэн hагад дуулгаба.
Басаган шамдан бодожо,
Баруулжаа хонидоо залаба.
Эжынгээ үгөөр эртэлжэ,
Эрьеын тохой шэглэбэ.
«Хүгшөө гэмэржэ байгаал ааб даа»,
— гээд,

Хүбүүн эрьелдэн нобшорбо.
Үгэ дуулаагүй үбhэшэн
Үбhөө ашажа үрдибэгүй,
Сэл ногоон үбhөөр,
Хии тала бүрхөөбэ.
Эхынгээ хэлэhые hанажа:
— Ээ халаг! Зэмэтэйб!— гэбэ.

«БУЛАГАЙ» ЭХИНДЭ

МАНАЙ Яруунада гарадаг байhан «Мяха hүнэй түлөө» гэжэ газетын дэргэдэ 1934 ондо «Булаг» гэжэ уран зохёолой нэгэдэл бии болоhон түүхэтэй. Энэ нэгэдэлэй түрүүшын эдэбхитэй гэшүүдэй нэгэн Цокто Номтоевич Номтоев байhан юм. Тиихэдэ залуу поэдэй шүлэгүүд «Булагай» хуудаhануудта толилогдожо, олониитын hайшаалда хүртэдэг, эхилэн бэшэгшэдэй дали жэгүүртэ hодо нэмээдэг, hургаал жэшээ болодог байhаниинь элитэ. Иигэжэл ерээдүйн уран зохёолшын зохёохы харгы замай эхин эндэhээ эхитэй.

Мүнөө мэдээжэ уран зохёолшо Цокто Номтоевичнай Жамьян Балданжабон, Жамса Түмунов, Шираб Нимбуев гэгшэдтэй хамта «Булаг» нэгэдэлые байгуулалсаhан, саашанхи хүгжэлтэдэнь ехэ нүлөө үзүүлhэн байха юм. Иланrаяа 50—60 онуудта «Булагнай» бурьялан дэлгэржэ, үрэжэлтэ хүрьhэеэ уран бэлигэй дуhалаар сүршэжэ, олохон хүбүүд, басагадаа уран зохёолой ута харгыда гаргаа бэлэй. Тэрэ жэлнүүд манай нэгэдэлэй «алтан үе саг» байhан юм.

«Булагай» гэшүүд байhан арба гаран зохёолшоднай СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн болоhон буряад орондоо, мүн холо саагуурше мэдээжэ поэдүүд, уран зохёолшод болонхой.

Яруунаhаа гараhан уран зохёолшодой түрүүшын шүлэг, рассказууд Цокто Номтоевичай hайхан сэдьхэлэй халуун анхаралай ульhанда жэгнүүлжэ, үндэгэн сооhоо гараhан дальбараахан мэтэ дэлхэйдэ мүндэлжэ ,түрүүшынгээ алхам хэhэн байхал даа. Тиигэжэ манай аха заха зохёолшо залуу нүхэдэйнгөө «хүлыень дүрөөдэ, гарыень ганзагада» хүргэhэн багшамнай буянтай, хүнгэн дорюун зандаа наядахи үеэдөө хүрэбэл даа.

Буурал талын хүрьhэн сооhоо
Бурьялан сорьёлhон «Булагхан»,
Найман үнгэтэ hолонгоор
Наян наhыетнай угтана.
Ута наhа,
Удаан жаргал юрөөгөөд,
Уран зохёолойтнай харгыда
Урматай амжалта хүсэнэбди!

Цыден ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
«Улаан туяа» газетын дэргэдэхи литературна нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэ.

...ГАН НҮХЭРӨӨ АМАРШАЛНАБ

...Цокто Номтоевич! Эдир залуу... болоходо, энэ хүрэтэр жа... зэтэйгээр нүхэсэжэ, ная... оробобди. Бидшни наян ...дэрэзэб, шимни hая ная... Үшөөл сарюун хүнгэн яба...

...ная наhанай ойн баярай үдэ... Долгор бидэ хоёр ...Жалма абгайтаяа хамта шамайе, ...халуунаар амаршал...

...hаhатаниие эрдэм номдо hур... хүдэлөөбди. Эхэ ...түримхэйгээр добто... урдаhаа Эсэгэ ороноо ...дайнда хабаадалсажа, ...гэр бүлэдөө бусажа ...Илалтын үдэрhөө хойшо ...үнгэрбэ. Илалтын ойн hайн... золтой байбабди!

...байдалай эхилхэдэ, арад ...анханайнгаа ажал эрхил... үетэниие hургаха, хү... үргэлжэлүүлээбди. ...эхилжэ, үхибүүдэй үзэхэ ...үдэр hүнигүй hуу... бидэ хоёрой 1940 ондо зохёо... литературын түрүүшын номой

үргэлжэлэл мүнөөшье табадахи класста хэрэглэгдэнэ.

Тиихэдэ үри хүүгэдээ эрдэм номдо hургажа ,«гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ» хүргэлсөөбди. Энэ хэрэгтэмнай Дашихханда Долгор хоёрнай эхыи арюун уялгые эрхим hайнаар дүүргээ.

Хүндэтэ нүхэр Цокто! Ши бидэ хоёрой гаталhан зам, хэhэн хэрэг адли удхатай. Ажал хэрэгнай хооhоор хосороогүй. Эхэ оромнай, Коммунис партимнай бидэнэй ажалай амжалтые үндэрөөр сэгнэжэ, нэрэ соло олгоо, орден, медальнуудаар шагнаа. Шимни Социалис Ажалай Герой болотороо ургааш. Энээгээршни бидэ бултадаа омогорхонобди!

Саашадаа арад зомнай, үхи хүүгэднай Эхэ оронойнгоо түлөө эрхим амжалта түйлажа, улам саашаа ургаха болтогой!

Тиихэдэ шимни, Цокто, зохёохы ажалаа таhалдуулангүй, тодо хурса удхатай, торгон нарин найруулгатай зохёолнуудые бэшэ бэшэhээр ерэ хүрэтэрөө ехэ болoжо, зуу хүрэтэрөө сарюун зандаа ябаарай! Гэр бүлэдэшни, үри хүүгэдтэшни ута наhа, удаан жаргал хүсэнэб!

Дугар МИЖИДОН,
партиин, дайнай ба ажалай ветеран.

ЦОКТО-БАГША

Манай республикын буряад хэлэ, литература заадаг багшанар, яруунаархин болоод Хэжэнгэ нютагаархидынь Цокто Номтоевичые «Цокто-багша» гэжэ гүнзэгы удхатайгаар нэрлэдэг байна. Арад зонойнгоо иимэ ехэ сэгнэлтэдэ хүртэхэ гээшэ хэды ехэ зол жаргал гээшэб!

Гушаад онуудта ехэ наhатаниие үзэг бэшэгтэ hургаха хүдэлмэри хаа хаанагүй үргэнөөр ябуулагдажа байhан юм. Тиихэдэ хорёод гарантай ябаhан залуу Цокто-багша энэ гүрэн түрын удхатай ехэ хүдэлмэридэ эдэбхи ехэтэйгээр хабаадалсаhан юм. Тэрэнэй аша ехэтэй амжалтые нэгэ иимэ данса гэршэлнэ.

1939 оной декабриин 23-да РСФСР-эй Арадай гэгээрэлэй комиссар П. Тюркинэй «Үзэг бэшэг мэдэхэгүй байдалые усадхаха хэрэгтэ эдэбхи оролдолго гаргаhан культармеецүүдые РСФСР-эй наркомпросой Хүндэлэлэй грамотаар болон 500 түхэригөөр шагнаха», гэhэн захиралтын ёhоор Россин Федераци дотор шалгараhан 27 культармеец мүнгэн шанда хүртэhэн байна. Тэдэнэй дунда Яруунын аймагай Эгэтын эхин шатын hургуулиин багша Цокто Номтоевич Номтоев, аймгүйсэдкомой hуралсалай таhагые даагша И. А. Игнатьев болон Захааминай үшөө хоёр багша нэрлэгдээ бэлэй.

Цокто Номтоевич багша байхынгаа хажуугаар буряад литературын программа болон үхибүүдэй үзэхэ, уншаха учебнигүүдые зохёохо хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаhан байна. 1940 ондо Ц. Н. Номтоев М. Н. Имехеновтэй хамта хоёрдохи классай «Уншаха ном» зохёолсожо хэблүүлhэн юм. Мүн тэрэ жэлдэ үшөө 5-дахи класста үзэгдэхэ, уншагдаха «Буряад литература» гэhэн ном зохёолсоо hэн. Тэрэ гэhэнhээ хойшо Цокто-багша мүнөө болотор 5-дахи класста уншаха номые хубилгагдаhан программын ёhоор хэдэн дахин хэблүүлэн гаргажа байдаг.

Цокто-багшын хэшээлдэ бидэ оло дахин ороhон байхабди. Тэрэнэй багардашагүй баян методикотой, оньhон аргануудтай танилсаашьебди. Манай республикын буряад хэлэ, литературын олон багшанар Цокто-багшын баян дүршэл шадабарие бэедээ шэнгээhэн байха. Цокто-багшын онол шадабари буряад арадай хэр угhаа сахиhан hайн hайхан заншалнуудhаа, ёhо гуримуудhаа эхитэй. Тиимэhээ Цокто Номтоевич үхибүүдэй ухаан бодолые, сэдьхэлые имагтал арад зоной дүршэл шадабари, ёhо гурим, заншал, ажабайдал дээрэ үндэhэлжэ, хүгжөөн hургадаг байhаараа онсо илгардаг байhан. Иигэжэл Цокто-багша арад зонойнгоо ажабайдалай дүй дүршэлые, ухаан бодолые, заншалые, гурим журамые таhалдуулангүй үхибүүдээ hургаха гэжэ оролдолго гаргадаг hэн.

Түрүүшын зохёолой хэблэгдэhээр тэбхэр 60 жэл үнгэрбэ. Тэрэнэй бэшэhэн бүхы шахуу зохёолнуудые hургуулиин hурагшад шудалан үзэнэ, уншана, сээжэлдэнэ.

Энээнhээ гадна уран зохёолшын творчество болон «Ленин», «Ород арад», «Яруна» гэhэн шүлэг зохёолнуудые үргэнөөр, шудалан үзэнэ, гүнзэгы философско удхаарнь тобшолол хэжэ туршана. Мүн баhа hургуулиин hурагшад тэрэнэй бэшэhэн «Хүсэн», «Зориг»— поэмэ, «Хүлэг», «Эдэбхи», «Далинууд» гэhэн ехэ зохёолнуудыень классhаа гадуур уншана. Фронт дээрэхи байдалые зураглан «Дайнай үеын дэбтэрhээ» гэhэн рассказыень урдань юhэдэхи классай үхибүүд уншажа hонирходог hэн.

Үльдэргын дунда hургуулиин директорээр эгээ 25 жэлэй туршада (пенсидэ гаратараа) хүдэлхэдөө, hурагша бүхэниие түрэлхи хэлэндэнь, түрэл нютагтаа, нютагайнгаа зондо, ажал хүдэлмэридэ дуратай болгохын, үхибүүдэй сэдьхэл, ухаан бодолынь зүбөөр хүгжөөхын тула ямар ехэ үүсхэл, оролдолго гаргаhан байна гээшэб!

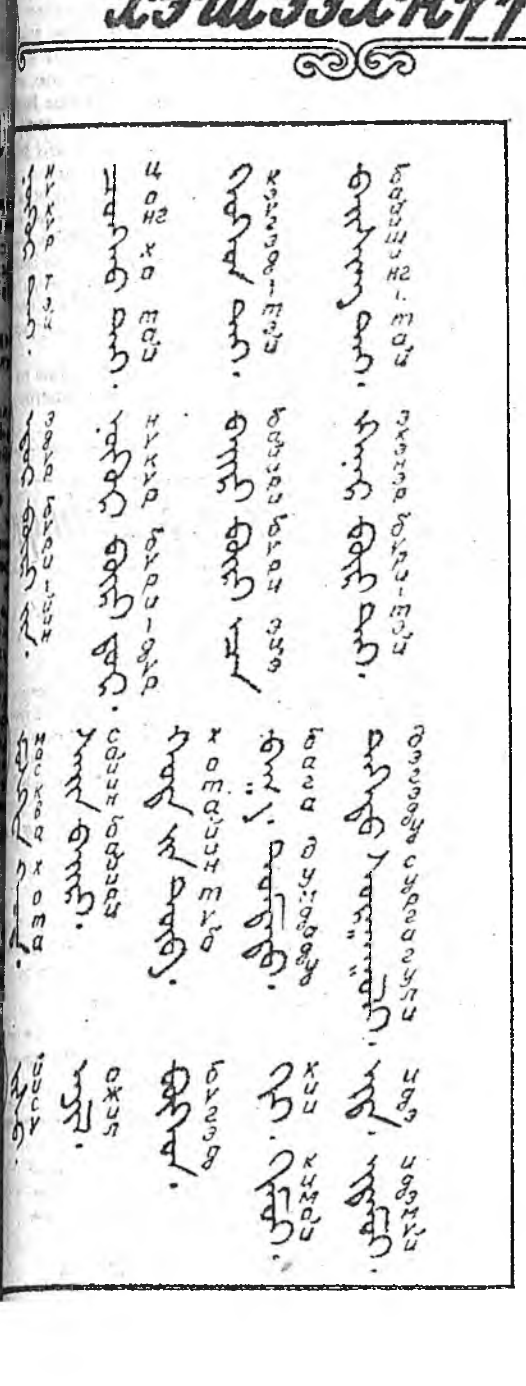
Аяар душэ гаран жэлэй туршада багшалжа ябахадаа, хэды олон үхибүүдые «хүлыень дүрөөдэ, гарыень ганзагада» хүргөө гээшэб?!

Мүнөөшье Цокто-багша залуу үетэниие ёhотоор хүмүүжүүлхы хүдэлмэриеэ үргэлжэлүүлhээр лэ!

Д-Ц. ШОЙДОКОВ,
РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник,

Д. ОШОРОВ,
педагогикын эрдэмэй кандидат, СССР-эй арадай гэгээрэлэй отличник.

Хуушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүд

1. Хэнтэй? юунтэй? гэhэн асуудалтай хамтын падежэй -тай залгалтые эрэ аялгантай үгэдэ, -тэй залгалтые эмэ аялгантай үгэдэ амяарань бэшэнэ. Жэшээнь: нүкүр-тэй — нүхэртэй, цонгхо-тай — сонхотой, кэүгэд-тэй — хүүгэдтэй, байшинг-тай — байшантай г. м.

2. **Бүри** гэhэн дахуул үгэ падежэй залгалтануудые абажа хэрэглэгдэhэн байна. Жэшээнь: эдүр бүри-йин; нүкүр бүри-дүр — нүхэр бүридэ; байири бүри-эцэ — байра бүриhөө; экэнэр бүри-тэй — эхэнэр бүритэй г. м. Хуушан бэшэгтэ падежэй залгалтанууд хабаатай үгэhөө амяаран бэшэгдэдэг байhан юм, тиигэбэшье ойлгосотой байхын тула, тэдэниие урда тээхи үгэтэйнь хамтаруулан уншаха хэрэгтэй.

3. Шэнэ үгэнүүдые урда үзэhэн үгэнүүдтэйнь харилсуулан, холбуулалнууд болгон үгээбди: Москва хота — Москва хото; сайин байири — hайн байра; хота-йин түб — хотын түб; бага, думдаду, дэгэду сургагули — бага (эхин), дунда, дээдэ hургуули г. м.

4. Йису — юhэ гэhэн үгэдэ й үзэг дэгээгүйгөөр гү, али з, ж хашалгануудтай адляар барлагдаhан байна: йисүдэгэр кичийэл г. м. Ажил — ажал г. м. з, ж хашалгантай байхадань аджил — ажал, здзэн — ээзэн гэхэ зэргээр уншаха хэрэгтэй. **Бүгэд** гэhэн үгэ **ба, болон, аад** гэhэн холболтонуудай (союзуудай) удхатайгаар хэрэглэгдэдэг: экэнэр-тэй бүгэд хойар кэүгэд-тэй — эхэнэртэй аад хоёр хүүгэдтэй г. м. Кии-хэ, кимой — хэнэб, идэ — эди, идэмой — эдинэб г. м. хубилна. Эндэ **кимой** гээшые удаан **ии** аялганаар уншаха хэрэгтэй.

«Фронтдо ябахадаа гэртэhээ посылка абаа hэм. Тэрээн соо бишыхан Сэсэгмаагайм пулаадханда юу хээхэн оёолготой байба. Тэрэниие абамсаараа хакатараа үнэдөөд, үбэртэлжэрхёо hэм...»
(Ц. НОМТОЕВОЙ дурсалгаhаа).

СЭСЭГМААГАЙ ПУЛААДХАН

Буряад оронойш hэбшээе
Бултыень бэедээ шэнгээhэн,
Бууса шадарайш амиие
Буйлуулхадажа
монсогойлhон,
Үбсүүн дээрэш жэгнэhэн
Үнжэгэн зөөлэн дулаахан,
Үргэн дорош хоншуухан,
Үхии урынш пулаадхан,
Баруун дайнда бэлэгтэй,
Баабайн уншаха бэшэгтэй,
СССР-ээ хамгаалхы
урялhан
Сэсэгмаагайш пулаадхан,
Шунахай дайсадые
hүнөөлсэhэн,
Шуурахые мэдэхэгүй,
Тайбан байдал түхөөлсэhэн
hайхан пулаады
марташагүйл.

Цыбик-Жап **НАЙДАНОВ.**
Захаамин.

«Бүгэдые харюулха, харюусахын тулада...»

НАЯН жэлэй саада тээ бага бургад hарын хориндо манай буряад ороной нэгэ бишыхан булан болохо Соолгото гэжэ газарта Гармын Номтын бүлэдэ хүбүүн түрэжэ, милаангууд хэжэ найрлаба. Нютагай үнэр баян үбгэд түрүүтэй зон сугларжа, тэрэ гэр бүлын баяртай хубаалдалсаа hэн гэхэ.

Суглараhан зон соо эгээл аха заха үбгэжөөл Урхаан-Үндэрхэй гэжэ алдартай хүн үрөөл үгэеэ түүрээжэ, удаань нэхы хушалга соо мансылаатай хүбүүхэн дээрэ тонгойжо:

— Яагаа нюдэндөө галтайхан, духадаа согтойхон хүбүүмши, энээндэ нэгэ бараг хүнhөө асуужа нэрэ үгөөрэйгты,—гээд, хушалгын энгэр худар түхэриг сагаа мүнгэ хабшуулhан юм гэхэ. Энээн тухай нютагаймнай үндэр наhата үбгэдэй нэгэн Балданов Бадма (hүхэ-баабай) гэдэг хөөрөө hэн. Тэрэ үбгэжөөлые нютагай наhатай зон Эрээхэнэй Морхоондой гээд нэрлэгшэ бэлэй.

Зүгөөр, хэн мэргэн тэрээхэн хүбүүндэ Цокто гээд нэрэ үршөөгөө hэн хаб гээд мүнөө hонирхогдоно. hүхэ-баабай 94 наhан дээрээ 1981 ондо аялаа hэн даа.

Саешань Бадма Балдановай хөөрөөнhөө хэды үгэ hабагша татаха дуран хүрэнэ. Нэгэтэ зун би тэдэнэйдэ ошоо hэм. Үбгэжөөл хэрэлсы дээрээ hуугаа. Самса дээгүүрээ хуушарантаhан хүхэ бүд хүрмэтэй hэн ха. Би хажуудань зэргэлэн hуулсабаб. Хөөрэлдэhөөр байтараа, үгэмнай Цокто Номтоев тээшэ хадууржа, тэрэ иигэжэ хөөрөө бэлэй: «Тэрэш доол, багахаанhаа ондоохон юм hэн даа. Шулаганажа хэлэ аманда бэрхэ, тэршээ, тиирэн гээшэнь зүдэг юм hэн. Тиихэдэ бидэ Хүсөөтын голдо hуугаабди. Эсэгээ дахажа манайда ябагша юм hэн. Хаа ганса өөрөөшье ороод ерэхэ. Дундамнай модожхахад тухай зай байгаа гээшэ hэн ха. Үхибүүд айлда ороходоо, гараа шэмхэлээд, үүдэн бариа байха, тэрэш юун юм, хүниие доброосолхо, ханада үлгөөтэй буудам хорхойтохо. Тэрэ үедэ арайл арба хүрөөдүйхэн ябаа гээд hанагшаб.

Газаахи түлеэн дээрээ үбhэнэй зэр зэмсэг түхеэржэ hуу тарни, хажуудам байhан аад, гэнтэ ойлгожо шагнан гэhээм:

Гомбын хүбүүн Согтолой
Гоё боломоор хүбүүмби.
Номтын хүбүүн Согтолой
Ноён боломоор хүбүүмби,

— гэжэ гартаа нэгэ модо баринхай гүнгэнэжэ ябаха аагшыш. Муу юумэнь шалшарантадаг зантай юм hэн. Хожомшог, тэрэл жэлынь намараар шаг гээшэ hэн ха, тэдэнэйдэш нэгэл ушараар ошооб даа. Морьёо гэрhээнь холошог хорёодо дүнгэжэрхёод, гэр тээшэнь гэшхүүлжэ ябатарни, үнөөхим урдаhаам гүйжэ ерэхэдээ, гартаа томо гэгшын номо баринхай «Арангатын нуурай алаг шунгадаг гээшэб!» гэжэ ябажа гүйгөө агша hэн. Тиихэдэ hанаа агша бэлэйб, наhа эдлээ hаа, ямар хүн болохыеш харахал hэн хаб. Багаhаа юумэ хайрлааша, уян сэдьхэлтэй юм hэн. Намарай саг байгаа. Нуурай эрьедэ далияа хуха буудуулhан ганса нугаhа барижа тэжээгээд, тэрэнээ хойто хабарынь шубуудай ерэлгэнээр табиhан юм. Хүн болохо багаhаа гэдэг үнэн даа».

Нэгэтэ Ц. Н. Номтоев ерэдэг лэ гуримаараа тоонто нютаг Хөөрхэеэ айлшалжа ерээ hэн. Уран зохёолшын хани нүхэр Даша-Ханда Аюшеевна баhал буулсаа. Социалис Ажалай Герой гэhэн үндэр нэрэдэ хүртэнхэй байгаа. hургуули соо уулзалга эмхидхэгдэжэ, совхозой хүтэлбэрилэгшэд, нютагай хүндэтэ ахамад зон үгэ хэлээ.

Хойто үдэрынь нютагай зон солото хүбүүгээ гэр гэртээ урижа хүндэлөө. Үргэн ехэ хөөрэлдөөн задараал hэн бээз.

Тэрээхэн сагай оршомдо Цокто Номтоевич ехэл сэдьхэлээ хүдэлгэн ,нэгэ юумэндэ hанаата болоhон шэнги, дуугай hуугаа hэн. Замхажа, нэгэ забhарай болоходо:

— Бүгэдые харюулха, харюусахын тулада ходол урагшаа тэгүүлжэ ябаа хүм. Энэ хадаа минии наhанай уг зорилго болоhон юм. Битнай Хэжэнгэдэ түрөөб , Хоридо hурааб, Яруунада хүдэлөөб. Эдэ минии элдин эхэ нютагни болоно гээшэ. Зүгөөр, «зоной дүнгөөгүй hаа, баатар болодоггүй, жолоо дүнгөөгүй hаа, жороо hурадаггүй» ха юм даа,— гээ hэн. Ц. Н. Номтоевой эдэ хэлэhэн үгэнүүд гүнзэгы удха дотороо багтааhан, тон ехэ тураг хүнэй гүн сэдьхэлэйнь тайлбари мүн hэн.

Дансаран ДОРЖОГУТАБАЙ,
Буряадай АССР-эй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.
Хөөрхэ нютаг.
Хэжэнгэ.

○ АХАМАД ЗОХЁОЛШЫН ОЙН БАЯРТА ○

Арадайнгаа гэгээрэл болбосоролой. олониитын хэрэгтэ үе наhаараа урагшатайгаар эдэбхи үүсхэлтэйгээр ажаллажа ябахынгаа хажуугаар буряад, ород хэлэн дээрэ 19 номоо хэблүүлhэн алдарта уран зохёолшо, Социалис Ажалай Герой, РСФСР-эй hургуулиин габьяата багша Цокто Номтоевич Номтоевой түрэhөөр 80 наhанай, мүн уран зохёолой, багшын ажалябуулга эрхилhээр 60 жэлэйнь ойн баярта зорюулагдаhан үдэшэ мүнөөдэр, апрелиин 20-до, Улаан-Үдын 1-дэхи интернат hургуулиин актова зал соо 16 сагта эхилхэ.

Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной, республикын Арадай эрдэм hуралсалай министерствын эмхидхэhэн баярай энэ үдэшые Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ Н. Г. Дамдинов оролто үгөөр нээжэ, хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Ц.-А. Д. Дугар-Нимаев Ц. Н. Номтоевой зохёохы ажал ябуулга тухай элидхэл хэхэ байна. Удаань олониитын зүгhөө уран зохёолшодо амаршалганууд хэлэгдэхэ, зохёолнуудайнь удхаар концерт, наадан эмхидхэгдэхэ.

Цокто Номтоевич Номтоевой үни удаан саг соо ажаллаhан Яруунын аймагай Үльдэргын дунда hургуулиие анхан дүүргэhэн, Х. Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын, мүн оперо болон баледэй театрай уран бэлигтэн — Буряадай АССР-эй габьяата артистнууд Лидия Галсанова, Дамба-Дугар Бочиктоев, Сергей Бальжанов болон бусад энэ үдэшэдэ хабаадалсаха.

У-Ж. ДОНДУКОВ

БЕРЛИН ХҮРЭТЭР ХАЗААР МОРЁОР

МОНГОЛ ҮҮЛТЭРЭЙ МОРИД ТУХАЙ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь апрелиин 5, 6, 10, 11, 17, 18-най номернуудта).

Үхэр буушад, илангаяа 45 миллиметр сэмгэтэй пушкада ябагшад, моридтой холбоотой юм. Тиигээдшье манай дивизи, корпус морин сэрэгтэ гэжэ нэрэтэй һааб даа.

Дайнай тэдэ хүшэр хүндэ дүрбэн жэлдэ сэрэгшэдтэй хамта тэрэ шэрүүн шалгалтые манай дайшалхы морид гаралсаһан байха.

Би талын буряад хүн һэн хойноо хара багаһаа морид соо ябаһан, бүри балшарһаа эхилжэ хазаартын нюрганда һууһан хүн байхаб.

«Морин эрдэни» гээд буряад арадай ехэл сэсэн, гүнзэгы удхатай үгэ бии. Минии түрэл арад бүхы түүхэ соогоо, энэ газар дээрэ мүндэлһэнһөө хойшо моринтой холбоотой гээшэ ааб даа. Һанаад үзэгты. Урданай бүхы буряад дуунууд соо морин лэ тухай дуулагдадаг. Морин — хүнэй үнэн нүхэр.

Үшөө минии бага ябахада, обоодо болоһон урилдаанда түрүүлжэ ерэһэн хүлэгтэ соло дуудахадань, тэрэнь тон һайнаар ойлгоһон мэтэ, дээрэнь хиидхэһэн торгон хадаг тээшэ тэгүүлжэл байдаг һэн:

Адууһаа танижа бариһан,
Агтаһаань һунгажа абаһан,
Гол нугаар урилдажа,
Гоё шэнжэтэй болгоһон,
Утын намарта уяжа,
Урилдаанай хүсэ олгоһон,
Эрэлхэг гүүнэй унаган
Эрхэ боро хүлэг!
Харанхы газарые
Гэрэлтүүлэн ерэгшэ,
Хартаганаата талые
Харгы гарган ерэгшэ,
Тоом һоом шэхэтэй,
Түгэс һайхан бэетэй,
Шэнгэхэн дэлһэтэй,
Шэрүүн гүйдэлтэй,
Шэрэм турууе табилан,
Шэгэдхэмэл мүнгэн һоёое хабиран,
Хан булад туруу туруулан,
Хада уула дабуулан,
Дун сагаан шүдые
Ташаганаса хабиран,
Дурам мэтэ
Уран нюдэ эрбэлзүүлэн,
Үндэр байсын һүүдэр буляан,
Үргэн шара талые манаруулан,
Турүүгээрээ тодхорые даран,
Тооһоороо дайсание даран,
Заан шэнжэтэй сээжэ дэрбэлзүүлэн,
Загаһан шэнжэтэй нюрга нахилзуулан,
Арсалан шэнжэтэй үбсүү хүрхэлзүүлэн,
Аргалини шэнжэтэй ууса бүмбэлзүүлэн,
Гарууди шубуунай дэбиһэи мэтэ,
Галзуу бүүрын ороһон мэтэ,
Ганга мүрэнэй долгиһон мэтэ,
Газар дайдын хүдэлһэн мэтэ —
Гайхамшагта һүрэгэй манлай —

Энэ боро!
Эрэлхэг гүүнэй унаган
Эрхэ боро хүлэг!

Зүб даа. Граждан дайнайшье дүлэн соогуур, 1929 ондохи КВЖД, 1939 оной Халхын голдошье морин — эрдэни, хүлэгүүд түйлажал гараа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүлэн соогуур бидэнэр-сэрэгшэдтэй ябалсажа гараһан морин хүлэг тухай эндэ дурдангүй гарахын аргагүй.

Тэрэ дайнай жэлнүүдтэ морин сэрэгэй 7-дохи корпус манай орондо байгуулагдаһан юм. Монгол үүлтэрэй морид тэдэ дүрбэн жэлэй туршада ходол асарагдажа байгаа.

1942 оной эхээр Забайкалиин сэрэгэй округто моридой тусхай хэдэн арбаад депонууд байгуулагдаһан юм. Монгол оронһоо хахад миллион тухай морид бэлэг болгогдон асарагдаа һэн. Тэдэнэр бултадаа эмнигүүд байгаа.

Манай хасагууд тэдэ моридые һургажа, эмээлдэ дадхуулаа, үхэр буу, ашаануудые шэрэдэг болгуулаа. Һүүлдэнь эшелон эшелоноор фронтдо тэдэ моридые эльгээдэг һэн.

Би 1941 оной шэмэрүүн хүйтэн декабрь һарада Москва шадарһаа эхилээд, 1945 оной Илалтын хабар Германиин Эльбэ мүрэн хүрэтэр хазаар морёор ошоһон байнаб. Суута генерал, Советскэ Союзай Герой Доваторай сэрэгтэ монгол морид олон һэн.

Би Эльбэ мүрэн хүрэтэрөө 5 мори һэлгээб. Тэдэмни бултадаа монгол үүлтэрэй морид һэн. Дүрбэниинь тулалдаан соогуур дайсанай һомондо дайрагдан унаа. Табадахи морин хүлэгөө Эльбэ мүрэнһөө үһалһан байнаб.

1942 оной ноябрь һара соо Москва шадар манай корпусой амаржа байха үедэ монгол үүлтэрэй моридые түрүүшынхиеэ асарһан юм.

Гаардиин морин сэрэгтэ манай 2-дохи корпус хадаа Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ баатарлиг дүрбэн рейд дайсанай ара талаар хэһэн юм: 1941 оной декабрь һарада Москва шадар, 1942 оной ноябрь соо Смоленскын ой соогуур, 1943 оной сентябрь һарада Брянскын Десна мүрэнэй эрьеэр, 1943 оной октябрь-ноябрь соо Белоруссиин Полессиин намагые гаталан Припять мүрэн хүрэтэр. Би хадаа эдэ дүрбэн рейдын гурбандань хабаадаа һэм.

Манай морин сэрэгтэ корпус хадаа фронтын линиие сүмэ сохижо, дайсанай ара талада оло дахин гарахадаа, үбһэ тэжээл, обёос, холимол тэжээл багашагаар абажа гарадаг бэлэй.

Тиимэһээ тэндэхи, дайсанай ара талын газарай үбһэ ногоо, тэжээл хэрэглэхые оролдодог һэн. Монгол морид энэ талаар тон лэ һайн байһан юм. Туруугаараа саһа сабшажа, хагда эдихэ, үһа уухын орондо саһа эдихэ.

Европын үүлтэрэй моридто орходоо тэдэнэр ямар шэнжэнүүдээрээ үлүү һайн байгааб? Нэгэдэхеэр, монгол үүлтэрэй моридто ехэ тэжээл хэрэггүй һэн. Хоёрдохёор, холо газарта ябахада, тэдэнэр шэрхи, эсэхэ сусахые мэдэдэггүй бэлэй. Монгол тэдэ морид түргэнөөр, хурдаар гүйдэгшьегүй һаа, нэгэл янза хатараад, оодороод, Европын мориной гурба дахин амаржа гаталха зайе нэгэл дахин ябажа гарадаг һэн. Тиимэһээ фашистнуудай араар тиимэ рейднүүдые хэхэдэмнай, монгол морид тон лэ хэрэгтэй, яаха аргагүй абарагша бурхамнай болодог бэлэй.

1943 оной сентябрь-октябрь һаранууд соо Белоруссиин Полессиин намагуудые гаталан, Припять мүрэн тээшэ манай корпусой ошоходо, монгол морид одоол шалгараа һэн. Полессиин намаг гээшэ ехэл аймшагтай байгаа. Намхалзуур, аюултай газар тон олоор лэ дайралдаха. Хуурай, үһаар хомор дайдада тэнжэһэн эдэ морид энэ намагта яагша ааб гэжэ бидэнэр һанаагаа зобоо һэмди. Тиин гэһээмнай, хүлеэгдээгүй юумэн болобо. Мориёо хүтэлһэн сэрэгшэ бүхэн намагай болдогууд дээгүүр һүрэжэл ябаха юм. Тиихэдэнь монгол морин хүн шэнгеэр болдогһоо болдогто һүрэжэл гарадаг байгаа. Тэдэнэр шэгнүүрээр хүнгэн, солбон һэн хойноо намагай үһанда шэнгэжэ зобохогүй, шадамар бэрхээр тамардаг һэн.

Нэгэтэ Польшын ойтой, хадалиг газарта би төөришэбэ гээшэб. Корпусой штабта болоһон комсомолшуудай суглаанһаа өөрынгөө частьда бусажа ябааб. Тэрэ ушар 1944 оной зун болоһон юм. Тойроод үдхэн ой модон. Зүргэ харгынуудай олон гээшэнь. Тиигэһээр ябатарни, боро хараан нэлэнхы хүнжэлөө энэ дайдаар хаяжа, шэб харанхы болошобо. Зүб лэ ябанаб гэжэ һанаад, мориёо гэдэргэнь заланаб. Теэд тэрэмни шортоо. Нэгэл зүг тээшэ буляалдаад һаланагүй. Тад ондоо тээшэ годироод, гүйжэл гүйжэл ябаха юм.

Эсэшэһэн би һүүлэй һүүлдэ мориёо дураарнь табижархибаб. Тэрэмни гүйжэл мэдэбэ. Эгээл үүрэй толоной зүүн зүгтэ һүн сагаан үнгэеэ сасажа байһан үеэр өөрынгөө частьда хүрэжэ ерэбэб.

Польшын тэрэ хадатай, ойтой газарта элдэб бандидууд, бандеровецүүд олон байгаа. Тиигэжэ монгол моримни миниингээ ами наһа абаржа, частьдаа сэхэл ерээ ха юм. Би тиихэдэ ехэл баярлаа һэм.

Би тэрэ мориёо ходол эрхэлүүлдэг, эльбэдэг дольбодог һэм. Ханидаа хэлэһэн шэнги мээхэй үгэнүүдые шэхэндэнь шэбэнэхэб:

— Ши бидэ хоёр нэгэ нютагай, нэгэ шуһанай хоёр гээшэбди. Аха дүүнэр болонхойбди. Шимни мориншни, би хүнби.

Морин гээшэ хүнэй үнэн нүхэр байна гэжэ би тэндэл ойлгожо абаа һэм. Ондоо хүнэй хэлэһэнэй ёһоор бэшэ, хара бэе дээрээ эдэ бүгэдые үзөөб. Илангаяа добтолгын урда тээ мориншни шамдаа шүргөөлдөөд, хажууһааш холо ошохогүй. Алуулхаяа, һалахаяа байһанаа тэдэнэр тухайлдаг юм һэн гү, юрэдөөл хайратайгаар үүрһээд, гар хүлыеш шэнжэлхэ, хубсаһа хунарыеш унхидан үнэрдэхэ. Эгээл энэ үедэ монгол мориной инсагаалхые дуулаа һаа, зүрхэ сэдьхэлшни хүмэрин уяржа, досоошни уйтай болошохо. Хэрбээ эзэнэйнгээ алуулаа һаа, тэрэш хажуудань уяатай мэтээр зогсохо.

Десна, Сож, Днепр, Одер гэхэ мэтын гүндүү ехэ мүрэнүүдые бидэ монгол моридоор тамаруулжа гараабди. Мүнөө һанахада, одоол аймшагтай шэнги байдаг.

Украинын ехэ мүрэн Днепртэ Сож мүрэнэй шудхаран ородог уулзадха газарые гаталжа, баруун эрьедэ гараха болобобди. Сож мүрэнэй адагайнь үргэн гээшэ аргагүй. Эрьеэрнь үдхэн бургааһан, ябаган уляангирнууд пэгшыжэ ургашанхай. Бидэ, морин сэрэгэйхид, тэдэ бургааһан соо бэеэ нюунхай, мүрэниие гаталха захиралта хүлеэжэ байнабди.

Үдэрэй 12 саг. Днепр мүрэниие хүндэлэн понтонно хүүргэ табяатай. Танкнууд, ябаган сэрэгшэд, ондоо дивизинүүдэй хазаар моритон тэрэ хүүргээр һанаа амархан гаражал, гаражал байба. Гэнтэ дайсанай самолёдууд һүрэг олоороо ниидэжэ ерэбэ. Юу хээншье болобо даа. Бомбонуудай тэһэрээн, һомонуудай эшхэрээн, хүнүүдэй хуугайлалдаан, шархатагшадай ёолоон, моридой инсагаалаан — бүхы юумэн худхаршаба. Хахад час үнгэрөөгүй байхада, понтонно хүүргэһээ юуншье үлэбэгүй.

Днепр мүрэниие моридоороо тамаруулжа гараха гэһэн зорилго маанадай урда табигдаба. Эдэ талын морид энэ түргэн урасхалтай, үргэнһөө үргэн Днепр мүрэниие тамаран гаталжа шадаха гээшэ гү гэһэн һэжэглэл бултанай досоо түрэнхэй хэбэртэй.

Яахабши теэд?! Приказ гээшэ приказ! Тэрэниие зүбшэдэггүй, үнэн сэхээр дүүргэхэ хэрэгтэй.

Бидэнэршье Днепр мүрэн руу орошобобди. Түрүүшээр моридой турьяхал дуулдажа байба. Тииһээршье дайсанай һомонууд, минэнүүд тэһэржэ эхилбэ. Монгол морид гээшэ хабтайжа тамардаг юм байна гэжэ тэндэл ойлгоо һэм. Гансал толгойнь, шэхэниинь үһан дээрэ харагдажа ябаха юм. Эмээлэйнгээ бүүргэһээ барилсаагүйдэ эргагүй. Теэд тэрэшни үһанда нероходоо, сайхабтар халтирхай болоно.

Үргэн ехэ үһа гаталха гээшэмнай ехэл гайтайхан юм даа. Юуб гэхэдэ, арай шамайхан тамаруулжа ябахадаш, дайсанай һомон тэһэржэ, асари ехэ үһа сасарган, хүндэ долгинуудые сагаалхиса тууха юм. Моридой хайратайгаар инсагаалха, турьяха, хүнүүдэй һүхирхэ булта худхаржа, шэхэ аманда аймшагтай харша абяан зэбүүнээр дуулдаха.

Минии хажууда томо һомон тэһэршэбэ. Үһанай ехэ долгин намайе эмээл дээрэһээм сохижо унагааба. Нилээд ехэ үһа залгин барин, дороһоо бултайжа гараһамни, нюурайм урдахана мориноймни һүүл намилзажа ябаба. Өөрөөшье мэдэнгүй тэрэ һүүлдээ хоёр гараараа аһалдашабаб.

Батарейн командир энээнэй урда тээ олол дахин иигэжэ хэлэһэн юм:

— Энэ юун гээшэб? Мориноойнгоо һүүлые тайража хая!

Монгол морин дэлһээр, һүүлээр ута гэжэ яһала һайнаар мэдэнэбди. Теэд манай буряад хүн зон мориноойнгоо дэлһэ, һүүл тайрадаггүй, нүгэлшөөдэг заншалтай һэн. Тиимэһээ би командирнуудта хараалгаашье һаа, мориноойнгоо һүүлые тайрагүй ябаашамни минии ами наһа абараа хаям. Тиигэжэ Днепр мүрэнэй баруун бэедэ гараһаар лэ, атакада ороо һэмди. Тэрэ тулалдаан соо минии хайрата морин дайсанай пулемёдой һомондо дайрагдажа, үхэшоо бэлэй.

Монгол морид һүрэгтөө эжэлшэнхэй, тэрээнһээ холо ошодоггүй гэжэ хэлсээшыень зүбтэй байна гээд фронт дээрэ би ойлгоо һэм.

Польшодо яһала удаан дайлалдабабди. Вислэ мүрэнэй эрьедэхи Отвоцк хотодо дүтэхэн оборонодо дүрбэн һара тухай байбабди. Тадеуш Костюшкын нэрэмжэтэ поляк сэрэгэй частьнууд маанадтай зэргэлээд оборонодо баһа байһан юм.

Монгол морид гээшэ эзэндээ ехэл үнэн сэхэ юм.

Монгол моринһоо эрэлхэг зүрхэтэй, юунһээшье айха далдирхагүй мори би наһан соогоо хараагүйб. Атакада ороходоо, монгол моридшни зэрлигээр хуухирха, үдьхэлхэ, сээжэрээ нэшэжэ унагааха. Хатуу шэрүүн байлдаанууд соогуур дүрбэн хүлэгые алдаһанби гэжэ дээрэ дурдаа һэм. Тиигээд иигэжэ юундэшьеб ойлгоо һэм: дайсанай һомонһоо, минэ, снарядай, бомбын хэлтэрхэйһээ эзэнээ бэеэрээ ходол халхалһан шэнги байдаг бэлэй.

Һомондо дайрагдаад, үхэжэ байһан мори хараа һаа, яаха һэмтэ? Одоол уйдхар гунигай тэмдэг нюдэндэнь үзэгдэжэ, нулимса тэндэһээнь гоожожо, сагһаал урид шамайгаа унаа, хүлэггүй болгобоб гэжэ шаналһаншуу татаганан хэбтэхэл даа. Монгол ороной дэлгэр уужам тала, сэлгеэ тунгалаг агаар, үдхэн ногоото бэлшээри, ута урга барин гүйлгэһэн түрэл адуушаниинь тэрэнэй һанаанда ороһон мэтэ, нюдэдтэнь харагдаһан мэтэ байдаг бэлэй.

Мориёо алуулаад, тэрэнэйнгээ хажууда эжэ эхигүй уйлажа һууһан сэрэгшэдые олол дахин би хараа һэм. Тэдэ сэрэгшэд юунһээшье айдаггүй, эрэлхэг дорюун хүнүүд бэлэй. Теэд унажа ябаһан, дайнай дүлэн соогуур сүг хамта гараһан дайшалхы хүлэг мориёо алуулха гээшэмнай дүтэһөө дүтэ хани нүхэрөө алдаһантай адлил сэнтэй һэн хаш гэжэ хоёр нюдөөрөө олол хараа һэм, сэдьхэл зүрхэнэйнгөө оёорто оротор ойлгоо һэм.

(Түгэсхэлынь хожом гараха).

ЭМГЭНЭЛТЭ ОДОНОЙНЬ ЭЛШЭ ТУ…

Зоной урда гаража ерэхэдэнь, үндэр томыень хаража, гайхахаар байба. Тиимэһээ хожомынь, концертын һүүлээр, СССР-эй арадай артист Борис Тимофеевич Штоколовтой уулзажа хөөрэлдэхэдөө, хэды үндэртэйень һонирхоо һэмди. 185 сантиметр гэбэ. Иланганя сценэ дээрэ гараад байхадаа, хажуудань зогсоһон. хүнүүдэй дэргэдэ хада шэнгеэр үзэгдэнэ. Үбсүүндэнь дуушадай үмдэдэг хөөбэлзүүр сагаан кружевной жабо. Хара үнгэтэй концертнэ костюмтай. Багжагар томо бэетэй, бардаастай бүдүүн хоолойтойшье һаа, эмгэнэлтэ, үнжэгэн зөөлэн сэдьхэлтэй энэ хүн байна.

Концертын түрүүшын хубида шажан мүргэлэй дуунууд гүйсэдхэгдөө. Тэрэ Русь ороной хэрэгһэ зүүһэнэй 1000 жэлэй ойдо зорюулагдажа,ородой үнэн алдарта хүгжэмэй эрхим дээдын зохёолнууд гэжэ нэрлэгдэһэн байна. Эндэ П. И. Чайковскиин «Литургия», «Отче наш» гэһэн мүргэлнүүд зэдэлээ. Христос шажанай Пасха гэжэ эгээл ехэ һайндэрэй удаадахи үдэр, апрелиин 16-да, энэ концерт болоо гэжэ һануулая. КПСС-эй обкомой политическэ гэгээрэлэй байшан соо иимэ хүгжэм сохом түрүүшынхеэ зэдэлһэн байха.

Борис Тимофеевич Россин XVIII зуун жэлэй алдар суута композитор Дмитрий Бортнянскиин «Коль славен наш господь!» гэһэн гимн гүйсэдхэхынгөө урда тээ тобшохон тайлбари үгэбэ. Энэ зохёол революциин урда тээ Петербургда үдэр бүри, наранай жаргажа байха сагта, Петропавловска хэрэмэй ехэ хонхонуудтай нэгэ доро зэдэлдэг байһан түүхэтэй. «Һаяшаг Бельги, Голландяар ябахадам, энэ гимные булта мэдэдэг, дууладаг байба. Нэгэ танилни: Боря, энэ зохёолые Рейган дууладаг, — гэжэ хэлээ һэн. Рейганэй дуулажа байгаа хада намда дуула гэжэ бүри бурхан зарлиг буулгаа юм бэшэ гү?» — гэжэ Борис Тимофеевич хэлээд, алдарта зохёолые зэдэлүүлбэ.

Концертын хоёрдохи хахад «Гори, гори, моя звезда!» гэһэн гаршаг доро үнгэржэ,ород арадай дуунууд,ород ба цыган романснууд гүйсэдхэгдөө. «Дэлхэй дээрэ эгээл эрхим түрүү манай орон соо эхэнэрнүүдые балайшье эрхэлүүлдэггүй һэн тула би энэ үдэшэ тэдэниие эрхэлүүлээд, баярлуулаад абахам», — гэжэ дуушан мэдүүлээд, «Очи черные», «У самовара я и моя Маша», «Ямщик не гони лошадей» гэхэ мэтын гоё һайхан дуунуудые нэрьемэ альга ташалга, «браво!», «бис!» гэһэн хашхараан доро дахин дахин лэ дуулаха юм. Обоо бухал баглаа сэсэгүүд бэлигтэй дуушанда барюулагдажал мэдэнэ. Фортепиано, гитара дээрэ зохидоор дэмжэжэ наадалсаһан Всеволод Угрюмов, Геннадий Коробейников гэгшэдые мүн лэ нэрлэлсэе.

Альга ташалган замхажа, хүн зоной таража байха үедэ сценэ дээрэ дуушантай хэдэн үгэ андалдаха һанаатай гарахадамни, туһалагшадайнь нэгэн «халта хүлеэгты, хубсаһаа һэлгээд гараха даа» гэбэ. Хүлһэ һалһаяа аршан, хуушарантаһан хүхэ үнгэтэй тон юрын спортивка дээгүүрээ үмдэһэн дуушан сценын хажуу тээхи уйтахан булан соо харагдаба.

— Энэ гастролиин үедэ хаанаһаа хайшаа мордожо ябана гээшэбта? — гэжэ асуубаб.

— Новосибирскдэ хэдэн концерт үгөөб. Улаан-Үдэһөө саашаа Шэтэ хүрөөд, Владивосток мордохоб. Һөөргөө Иркутск, Красноярск дайраад, Москвада «Россия» гэжэ концертнэ зал соо дуулахаб.

— Мүнөө ямар театрай штадта хүдэлнэбта?

— Эгсэ гушан жэл соо Мариинскэ (Ленинградай Кировскэ) театрай сценэ дээрэ Борис Годуновой, Сусанинай, Руслан ай, «Хованщинын» партинуудые дуулааб. Бас хоолойтой хүндэ эдэ бүхы партинуудые иимэ удаан дуулаха гээшэ гайтай юм. Урда тээнь Свердловскын театрта 8 жэл дуулааб. Юрэдөөл хуби заяагаарни намда гэжэ тодорхойлогдоһон үүргэ уялгаяа дүүргээд, нёдондо жэлэй апрель һараһаа сүлөөдэ гараба гээшэб. Шажан мүргэлэй агуула ехэ зохёолнуудые гүйсэдхэжэ, сэдьхэлээ ханганаб. Манай ороной абяа буулгаха техникэ тулюур, адагынь 50 …
Тиимэһээ …
кэ хэрэглэжэ …
һан зохёолнууд…
наан бии.

— Уран зой…
Пикулин н…
тар адли бай…

— Зүб. Дайн…
вецкэ арал …
бэн наһатай…
таа юнгэнүүд…
лида һураһан…
хёолнуудтань…
хоорондоо та…

— Һүмэ соо …
гүт?

— Бельгиин …
ехэ һүмэ соо д…
Минскдэ дуул…

Манай теат…
хай һураха…
феевич гансаа…
шагнаһан …
тухай дуулаһан…
най мүнөө …
нирхонс. Театр…
гэжэ харюусаба…
атрташье урда…
ха һаабзаб даа…
тай гүбди. Теэд…
даа», — гэжэ Б. …
та шаналангаар …

Н. …

СОЁЛОЙ ҺОНИН

МАНДУХАЙ СЭСЭН ХАТАН

МОНГОЛ орондо иимэ нэрэтэй үнгэтэ кинофильмын буулгагдаһан, «Союзкино» фирмын тэрэниие худалдажа абаһан тухай урда тээнь уншагшадтаа дуулгаһан байхабди. Зүгөөр дүрбэн серитэй фильмын хоёрыень манайхин худалдажа абаһан байна.

Баруун-Монголой нэгэ хан түрэдэ бэе бэелжэ, «үлгэн дайда эхэһээ, үндэр тэнгэри эсэгэһээ» хайра гүйнэ, хүршэ хан түрэнүүдээ дороо дараха зорилгыень дүнгэхые гүйнэ.

Агуу Чингисэй һүүлээр мантан ехэ гүрэн боложо мандаһан аад, һүүлээрнь үри садинарынь засаг буляалдан, атаа жүтөөнэй абта эдигдэжэ, түрэ засагаа алдаһан, бэе бэеһээ дулдыдахагүй гэжэ бишыхан хан түрэнүүд боложо бутарһан байна бшуу. Хан түрэеэ ами аминдаа хараад, бишыхан хаашуул амгалан тайбан һуугаа гэхэ гүбди? Үгы даа! Газар үһа, адуу мал, хүн зониие буляалдажа хоорондоо ходол мэеэрхэлдэжэ, бэе бэедээ ото дайгаар орожо байдаг байгаа гэжэ түүхэ, угай бэшэг, домогууд гэршэлдэг.

XV зуун жэлдэ Мандухай сэсэн хатан түүхын орьёлдо гараһан, Чингисэй угай Батамунхэ хүбүүе хүмүүжүүлжэ, Даян хаан гэжэ нэрэтэйгээр хан шэрээдэ һуулгаад, багахан байхадань, өөрөө дайн байлдаае хүтэлбэрилжэ, гүрэн түрэеэ мандуулһан түүхэтэй.

Энэ кинофильмын сценариин автор академик Ш. Нацагдорж юм. Түрэл арадайнгаа түүхые табан хургандаал һайнаар мэдэдэг, энэ материалые эрхимээр шудалһан хадаа Нацагдорж тон һайн сценари бэшээ гээшэ ааб даа. Зүгөөр түүхэшэ эрдэмтын буйлуулһан материалые киногой хэлэндэ оруулха, үнэншэмэ зүбөөр буулгаха ябадалда найруулан табигша режиссёр Б. Балжиням, ахамад оператор Л. Шаравдорж, уран зураагша Б. Пүрэвсүх, хүгжэм найруулагша Н. Жанцанноров гэгшэдэй габьяа ехэ.

Хэды олон байлдаанууд, хаанай ордон соогуурхи һабир-шэбэр урбалтанууд, монгол һайхан молор дайдын гоё һайхан байгаали яаха аргагүй үнэншэмөөр буулгагдаһан байна. Монгол драмын академическэ театрай актриса Намсарайн Сувд бэлиг түгэлдэрөөр наадажа, юумэ үзөөгүй гэнэн хонгорхон басаган байһанһаань эхилээд, хатуу засагтайшье һаа, хүн дотортой хатан болоторнь Мандухай сэсэнэй образые хүгжөөн, тон зүбөөр наадана. Дээрэ дурдагдааша авторнуудтай хамта МНР-эй Гүрэнэй шанда дэмы хүртөөгүй байнал даа.

Энэ фильмдэ муугаар наадаһан хүн үгы. Минии мэдэһэн актёрнууд — Цэзнямбуу (Мандухайн эхэ), Мэндбаяр (хаанай ехэ хатан), Мягмар (Мандухай хатанай түшэмэл) болон бусадые дурдалтай.

Манай республикын хүршэ орон болохо Монголһоо абтаһан кинофильмые Улаан-Үдын хүн зон һонирхон үзэнэ, харана. Зүгөөр синхронно оршуулгань һайн шанартайгаар миндаһан дээрэ буулгагдажа, фильмдэ хабсаргагдаа һаа, бүришье һайн байха һэн. Зарим нүхэдэйород үгэнүүдые алдуутайханаар үгүүлхые шагнажа һууха да муу.

Ц. ДОНДОГОЙ.

БОДИ СЭДЬХЭЛЭЙ ҮДЭШЭ

Хяагтын-Адагай хүдөөгэй соёлой байшан соо «Үгэһэн хүн үгырхэгүй» гэһэн тематическа үдэшэ болобо. «Пограничный» совхозой ажалшад, инвалидууд, дайнай ба ажалай ветеранууд, залуушуул тэрэ клубай зал соо суглараба.

Хяагтын Троицко сүмын шэрээтэ (настоятель) Георгий эсэгэ ородуудай буяншалгын түүхэ тухай хөөрэбэ. Сүмын мүргэлшэдэй оруулһан мүнгэнһөө нигүүлэсхы сэдьхэлэй жасада 50 түхэриг үгэбэ.

Хяагтын соёлой городской байшангай, мүн, «Мэндэ амар!» гэһэн дуушадай-инструментальна ансамблиин артистнууд концерт харуулһан байна. Комиссионно хубсаһа хунарай яармаг болоо. Сэрэгэй врач, медицинскэ албанай капитан В. П. Дорошенко энэ яармаг эмхидхээ юм. Яармагһаа ороһон 80 түхэриг мүнгэн тэрэ жасада үргэгдэһэн байна.

Тээ һүүлдэнь лотерейн биледүүд худалдагдаа. Гэр баранай жэжэ-божо зүйлнүүд, гарай бэлэгүүд байгаа. Тиихэдэ зөөлэн мебель, зайн галаар хүдэлдэг элюурнүүд, «шэдитэ» пеэшэн мэтын зүйлнүүдэй аукцион үнгэргэгдөө.

Хүдөөгэй хүн зонһоо суглараһан 1400 түхэриг мүнгэн нигүүлэсхы сэдьхэлэй жасада оруулагдаа гээшэ.

Е. ЕВГЕНЬЕВ.

БУРЯАД ОРОН-90

Солгёо хатарай эршэтэйдэ. П. БУРМАКИНАЙ фото.

СЭНХИР ЭКРАН

ПЯТНИЦА, 20

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30 — «120 минута». 9.35 — «Голубое око Сибири» — эрдэм дэлгэрүүлгын фильм, 2-дохи фильм. 10.35 — Сергей Березинэй дуунууд. 10.45 — «Кинопанорамын хэбсэргэлтэ. 14.45 — «Амар сайн, хүгжэм!». 12.30 — Жэлэй дүрбэн саг. Апрель. 13.30 — Время. 16.35 — Ф. Шопенэй, А. Скрябинай фортепианна зохёолнууд. 17.50 — Фотоконкурс. 17.55 — Казахстанай хүгжэмтэ фольклор. 18.20 — «16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда». 19.05 — «Эртэ урда сагай суурян». 19.55 — Хоккейгээр дэлхэйн чемпионат. СССР-эй ба США-гай суглуулагдамал командануд. 21.55 — В. И. Ленинэй түрэһөөр 120 жэлдэ зорюулагдаһан баярай суглаан. Кремлиин Съезднүүдэй ордонһоо дамжуулагдаха. Һүүлэрнь — Время.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 13.25 — «Прошедшее вернуть» — уран һайханай фильм, 4-дэхи сери, 1-дэхи, 2-дохи хубинь. УЛААН-УДЭ. 17.55 — «Паспорт матери» — баримтата фильм. 18.30 — «Альтернатива» — телеклуб. 19.20 — Буряад хэлэнэй хэшээл. 19.55 — Буряад ороной һониннууд. МОСКВА. 21.00 — «Амгалан нойрсогты, багашуул!». 21.15 — Мэдээсэлэй дамжуулга. 22.00 — Спортивна дамжуулга. 23.00 — «Под знаком Красного Креста» — уран һайханай фильм, 1-дэхи, 2-дохи сери.

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Буряадай АССР-эй арбан хоёрдохи зарлалай Верховно Советдэй нэгэдэхи сесси тухай информационно мэдээсэл.

«Съездын делегадуудаар — эрхимүүдые» — республикын партийна организацинуудһаа мэдээсэлнүүд.

«Ажал хэрэгүүд ба түсэбүүд» — «Теплоприбор» заводто социальна асуудалнуудай яажа шиидхэгдэдэг тухай А. Московиченкын статья.

Һая боложо үнгэрһэн республиканска зүблөөн дээрэ хабарай тарилгын хүдэлмэриие ябуулхадаа, үнгэрһэн жэлнүүдэй дүй дүршэлые, хүрьһэ хамгаалгын системые эрдэм наукын дурадхалнуудтай нягта холбоотойгоор ябуулха тухай хөөрэлдөөн болоһон байна.

ТҮРҮҮШЫНХИ…

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ академическ… соо уран зохёолой хүгжэмтэ үдэшэ түрүүшынхи… болобо. Апрелиин 23-най үдэшын 7 час 30 … энэ үдэшэдэ республикын залуу поэдүүд … һэдынгээ зохёолнуудтай үргэн олон харагшада… болоно. Ленинэй орденто оперо болон балед… ряад,ород театрнуудай залуу артистнууд … энэ үдэшэеэ үнгэргэхэдэнь, эмхидхэлэй ехэ хүд… жэ. өөһэдынгөө туһаламжа үзүүлбэ.

Залуу поэдүүдэй зохёоһон дуун, шүлэгүүд, … һайханай бүтээлнүүд хүгжэмөөр үдэшэгдэн зэд…

Буряадай АССР-эй уран зохёолшодой холбоо… публикын уран һайханай литературна пропага… түрүүшынхиеэ эмхидхэһэн литературно-хүгжэм… хыетнай урина, хүлеэнэбди.

Хүбүүд, басагад! Республикын залуу бэлиг… олоороо хабаадалсажа, үетэн нүхэдөө, нютагай… уран зохёолтой дүтөөр танилсахыетнай урина…

Д. Д…

Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой … литературна пропагандын бюр…

ШҮЛЭГҮҮД ШЭНХИ…

Хурамхаанай, Баргажанай районуудай ажалшадтай, һургуулиин һурагшадтай уран зохёолшод Ц. Дондогой, Г.-Д. Дамбаев гэгшэд һаяхан ошожо уулзаһан байна.

Хурамхаанай совхозой ажалшадтай, Хурамхаанай 8 жэлэй һургуулиин, тэндэхи интернат һургуулиин һурагшадтай түрүүн уулзалганууд болоо.

Һүүлдэнь Баргажанай голдо айлшад буужа, Уланай колхозой мэргэж… най, Хилганын һ… рагшадтай, Барг… ницын хүдэлм… уулзаба.

Уран зохёолшо… дэ буряад, ор… дээрэ ханхинаса… зохёолшо Г.-Д. … ёгтото расказуу… хүнүүдые хүх… һэн байна.

М. Д…

Манай хөөрэл…

ЭДИР ХАРАГШАДАА БАЯС…

Республикын куклын театр бурлад орон соо… дээжэ болонхой гээшэ.

Һаяхан энэ театрай директор Н. Н. САНЖИЕ… штатнабэшэ корреспондент Даша-Нима ХАЛХ… жа, хэдэн асуудалтайгаар хандаһан байна.

— Николай Нагмитович, мүноо үедэ театртатнай хэды бүлэг ажаллана гээшэб?

— Хоёр бүлэг артистнарород, буряад хэлэн дээрэ ажаллажа байна. Бултадаал шахуу залуу нүхэд. Гэбэшье яһалал урагшаа һанаатай, ажал хэрэгтээ эрмэлзэл ехэтэй нүхэд юм.

— Театрайтнай урда ямар харaa зорилгонууд табигданаб?

— Энэ һаяын үдэрнүүдтэ буряад бүлэгнай Агын автономито округ гастрольдо гаранхай. Тиихэдээ, үхибүүдтэ харуулхаар ахамад уран зохёолшо Ц.-Д. Д. Дондоковагай бэшэһэн «Үншэн сагаан ботого» гэһэн зүжэг абаашанхай. Найруулан табигша, театрай ахамад режиссёр Туяна Бадагаева. Мүн лэ үхибүүдһээ гадна ехэшүүлэйшье һонирхомоор концертнэ программа бэлдэнхэй юм. Эндэ Буряадай АССР-эй габьяата артистка Светлана Бунеева, артистнар Сэсэг Найданова, Милена Урбазаева, Цыдып Бунеев, Андрей Чимитдоржиев гэгшэд ороно.

— Нүгөөдэ,ород бүлэгынь баһал республика соогуураа ябажал байгаа юм ааб даа!

— Зүб даа, эдэмнай миии һуужа байдаггүй. Һаяын сагта Сэлэнгын, Х… онуудаар «Гусён… нирхолтой зүжэг… дые яһала баяс… Энэ бүлэгтэ оро… АССР-эй арадай … тор Шульгин, арт… лья Акимова, Св… скова гэгшэд … шаалда хүртэжэ е…

— Тиихэдэ мүн… 1989 онойнгоо … гэгдэнэ гээшэб?

— Үнгэрһэн жэл… процент дүүргэ… Нёдондо буряад … тистнар Яруна, Х… гын районуудаар … шатай ябажа ер…

— Николай Н… атртатнай шэнэ, … нар нэмэжэл бай… на һуража ерэд…

— Ехэнхидээ … тын театральна … гуулида һуралсаж… һуража байһан … гад, нэрлэбэл, Яр… ёлма, Саяна, Эрж… аймагай Ехэ-Нуга … һаа Альбина … мүнөө жэлдэ … хэй.

— Зай, һайн да… най коллективууд… та хүсэе!

КИНО, ТЕАТРНУ…

Театр оперы и балета
Концерт, посвященный 120-летию со дня рождения В. И. Ленина — в 19.
Русский театр драмы
Игра в фанты — в 19-30.
«Дружба»
Неуловимые мстители — в 10, Псы — в 12, 14, 16, 18, 20, 21-40.
«Прогресс»
Красный зал — Шакалы — в 9-50, 11-40, 13-30, 15-20, 17-10, 19, 21.
Зеленый зал — Шакалы — в 10-50, 12-40, 14-30, 16-20, 21-30. Мудрая царица Мандухай (2 серии) — в 18-10.
«Октябрь»
Рекс-санитар — в 9-40, 14, Встреча (2 серии) — …
Танцуй-танцуй — …
«Эрдэм»
Кавказская пленни… приключения Шури… 12-50, пионерский … щенный 120-летию … дения В. И. Ленина… — Несуразные … 14-20, Мистер И… — в 16-10, 18-30, …
«Восток»
Волчонок среди … Налево от лифта, … ло — в 17, 20-20.
«Байкал»
Бейбарс (2 серии) — …
ДК «Текстильщик»
Помилуй и прос…

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор — 2-50-96, приемная — 2-54-54, зам. редактора — 2-68-08 зам. редактора — 2-62-62. отв. секретарь — 2-50-52, секретариат — 2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды — 2-60-91, 2-16-23; промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный — 2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта — 2-69-58; культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63; информации — 2-34-05; переводов — 2-54-93; писем и селькоров — 2-67-81; корректорская — 2-33-61; выпускающие — 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин — 91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск — 55-6-99, г. Закаменск — 31-61, п. Кырен — 91-9-79 п. Агинское — 3-40-69. Директор издательства — 2-37-32, бухгалтерия — 2-33-77, вахта — 2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50001

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР Директор 2-40-45

Н-03419. Заказ № 92.